

Chambre des Représentants

SESSION 1955-1956.

27 JUIN 1956.

PROJET DE LOI modifiant le Code de procédure civile en matière d'enquêtes ⁽¹⁾.

EXPOSE DES MOTIFS

MESDAMES, MESSIEURS,

1. La pratique judiciaire fait apparaître que dans le but de retarder la conclusion d'une enquête, certains plaideurs diffèrent l'ouverture des enquêtes contraires ou procèdent à des dénonciations successives de témoins.

Afin d'éviter la prolongation abusive de la durée des enquêtes, le présent projet modifie, en ses articles 1 et 3, les articles 255 et 261 du Code de procédure civile.

Il introduit dans l'article 255 de ce code une disposition aux termes de laquelle le jugement qui ordonnera la preuve devra fixer le délai endéans lequel l'enquête directe et l'enquête contraire seront respectivement tenues. Il complète, d'autre part, l'article 261 en disposant que la dénonciation de tous les témoins devra se faire dans l'assignation à partie.

Il peut cependant arriver que l'existence de nouveaux témoins vienne à se révéler au cours de la procédure. S'il existe de sérieuses raisons de les entendre, le tribunal pourra autoriser leur audition. Le deuxième alinéa de l'article 261 précise les conditions dans lesquelles cette autorisation pourra être accordée.

2. Il faut prévoir l'éventualité où l'enquête ne pourra être terminée dans le délai fixé par le tribunal, par exemple parce qu'un témoin important est gravement malade ou en voyage à l'étranger.

(1) Ce projet, qui s'inspire largement des réformes proposées par le Centre d'Etudes pour la Réforme de l'Etat (C.E.R.E.). *Réforme de la Procédure*, t. I, a été élaboré par la Commission de réforme de la procédure civile (arrêtés royaux des 27 mars et 14 septembre 1952, *Moniteur belge* des 17 avril et 25 octobre 1952).

Kamer der Volksvertegenwoordigers

ZITTING 1955-1956.

27 JUNI 1956.

WETSONTWERP tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering inzake getuigenverhoor ⁽¹⁾.

MEMORIE VAN TOELICHTING

MEVROUWEN, MIJNE HEREN,

1. Uit de rechtspraak is gebleken dat sommige pleiters, om het afsluiten van een getuigenverhoor te verdagen, het openen van het tegenverhoor uitstellen ofwel steeds nieuwe getuigen blijven opgeven.

Teneinde de wederrechtelijke verlenging van de duur van de getuigenverhoren te vermijden, wijzigt onderhavig ontwerp, door zijn artikelen 1 en 3, de artikelen 255 en 261 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

In artikel 255 van dit wetboek wordt een bepaling gevoegd naar luid waarvan het vonnis, dat het bewijs beveelt, de termijn moet bepalen binnen welke respectievelijk tot het verhoor en het tegenverhoor wordt overgegaan. Het ontwerp vult anderzijds artikel 261 aan door te bepalen dat de aanduiding van al de getuigen in de dagvaarding aan partijen moet geschieden.

Het kan evenwel gebeuren dat in de loop van de rechtspleging nieuwe getuigen opduiken. Indien er ernstige redenen zijn om ze te horen, kan de rechtbank daartoe machtiging verlenen. Het tweede lid van artikel 261 omschrijft de voorwaarden, waarin die machtiging kan worden verleend.

2. Er valt rekening te houden met de eventualiteit dat het getuigenverhoor niet zou kunnen voleind zijn binnen de door de rechtbank gestelde termijn, bijvoorbeeld omdat een belangrijk getuige weerhouden is door een ernstige ziekte of door een reis in het buitenland.

(1) Dit ontwerp, dat grotendeels aanleunt bij de hervormingen, voorgesteld door het Studiecentrum tot Hervorming van de Staat (S.C.H.S.), *Hervorming van de Rechtspleging*, boek I, werd opgemaakt door de Commissie voor de hervorming van de burgerlijke rechtsvordering (koninklijke besluiten van 27 maart en 14 september 1952, *Belgisch Staatsblad* van 17 april en van 25 oktober 1952).

L'article 255bis donne dans ces cas la faculté au tribunal d'accorder un nouveau et dernier délai pour le parachèvement de l'enquête.

3. L'article 260 du Code de procédure civile, tel qu'il a été modifié par l'article 14 de l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936, prescrit qu'il sera donné à chaque témoin copie du dispositif du jugement, seulement en ce qui concerne les faits admis.

La pratique montre que la communication préalable aux témoins de la connaissance de l'ensemble des faits à prouver a parfois donné lieu à des abus. En matière de divorce tout particulièrement, la diffusion des faits articulés parmi les amis et les connaissances des deux parties en cause peut constituer une cause de scandale. On a pu dire aussi, non sans raison, que certains témoins finissaient par se persuader de l'exactitude des précisions consignées dans la citation (voir C.E.R.E., *Réforme de la Procédure*, t. I, p. 239).

Pour remédier à ces inconvénients, l'article 260 a été modifié de telle sorte que l'objet du litige (p. ex. : la séparation de corps, le divorce, l'accident survenu en tel lieu et à telle date) sera seul indiqué dans la citation notifiée au témoin, sans mention de l'ensemble des faits que le demandeur et le défendeur ont été admis à prouver.

En vue de mettre l'article 255 en concordance avec ces nouvelles dispositions, il est prévu que le jugement indiquera l'objet de l'enquête; le libellé de cet objet devra être repris exactement dans la citation donnée au témoin (C.E.R.E., *Ibid.*, t. I, p. 239).

4. L'arrêté royal du 30 mars 1936 permet aux parties d'inviter leurs témoins à se présenter volontairement à l'enquête. Cette faculté est maintenue dans le nouvel article 260.

Le C.E.R.E. a suggéré d'autoriser aussi les parties à dénoncer amiablement, de commun accord, les noms, prénoms et professions de ces témoins et à comparaître volontairement à l'enquête sans devoir recourir à une notification par acte du palais ou exploit d'huissier, conformément à l'article 261 (C.E.R.E., *Ibid.*, t. I, p. 239).

Le projet ne reprend pas cette suggestion. Il apparaît, en effet, que la faculté de dénoncer amiablement les témoins rendrait pratiquement caduque la disposition qui exige, sous peine de nullité, que les témoins soient dénoncés par un seul acte. Comment pourrait-on faire déclarer nulle une enquête en se fondant sur le défaut de dénonciation de témoins, si la partie peut répondre qu'elle a été dispensée de la notification et qu'elle a dénoncé amiablement les témoins? Quelle serait la preuve d'une dénonciation amiable, les lettres de conseil à conseil étant confidentielles de leur nature? Dispenser de la notification par acte authentique reviendrait à empêcher toute preuve de la dénonciation.

5. Le rapport au Roi, précédant l'arrêté royal du 30 mars 1936, relevait que le système établi par l'arrêté permettait au juge d'entendre les témoins à l'audience. Il précisait qu'il n'était pas douteux que ce mode d'enquête, qui permettrait au tribunal de se rendre compte de la valeur des témoignages plus exactement que dans la relation d'un procès-verbal, gagnerait à être généralisé.

Il est souhaitable de faire de l'enquête à l'audience la

Artikel 255bis verleent in die gevallen aan de rechtbank bevoegdheid om een nieuwe en laatste termijn toe te staan voor het voltooien van het getuigenverhoor.

3. Artikel 260 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, zoals het gewijzigd werd bij artikel 14 van het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, bepaalt dat aan ieder getuige een afschrift wordt gelaten van het beschik-kend gedeelte van het vonnis, alleen voor de erkende feiten.

De praktijk toont aan dat de voorafgaande mededeling aan de getuigen van al de te bewijzen feiten, soms aanleiding heeft gegeven tot misbruiken. Vooral in echtscheidings-zaken kan de verspreiding van de aangevoerde feiten onder de vrienden en kennissen van beide betrokken partijen een oorzaak van ergernis zijn. Ook kon er worden gezegd, en niet zonder reden, dat sommige getuigen op de duur gaan geloven aan de echtheid van de aanduidingen die in de dagvaarding voorkomen (zie S.C.H.S., *Hervorming van de Rechtspleging*, boek I, blz. 261).

Om deze bezwaren te verhelpen werd artikel 260 zo gewijzigd, dat alleen het voorwerp van het geschil (bv. de scheiding van tafel en bed, de echtscheiding, het ongeval overkomen op een bepaalde plaats en op een bepaalde datum) zal vermeld worden in de dagvaarding, die aan de getuige betekend wordt, zonder vermelding van al de door aanlegger en verweerder te bewijzen feiten.

Ten einde artikel 255 met deze nieuwe bepalingen overeen te brengen, werd bepaald dat in het vonnis het voorwerp van het getuigenverhoor moet aangeduid zijn; de opgave van dit voorwerp dient nauwkeurig overgenomen in de dagvaarding aan getuigen (S.C.H.S., *Ibid.*, blz. 262).

4. Het koninklijk besluit van 30 maart 1936 laat partijen toe hun getuigen uit te nodigen om zich vrijwillig voor het verhoor aan te melden. Dit mogen zij ook volgens het nieuw artikel 260.

Het S.C.H.S. heeft voorgesteld de partijen ook toe te laten, met gemeenschappelijk goedvinden, in der minne de naam, voornamen en beroep van hun getuigen aan te duiden en deze te verzoeken vrijwillig op het verhoor te verschijnen, zonder dat zij daarvoor hun toevlucht zouden moeten nemen tot een betekening van een akte van pleitbezorger of van een deurwaardersexploot, overeenkomstig artikel 261 (S.C.H.S., *Ibid.*, boek I, blz. 261).

Het ontwerp neemt deze suggestie niet over. Er blijkt immers dat de bevoegdheid om de getuigen in der minne op te geven praktisch de bepaling zou doen vervallen die op straffe van nietigheid vereist dat de getuigen door een en dezelfde akte worden opgegeven. Hoe zou men een getuigenverhoor kunnen doen nietig verklaren op grond van het feit dat er geen getuigen werden aangeduid, zo de partij kan antwoorden dat zij van de betekening ontslagen werd en dat zij de getuigen in der minne heeft opgegeven? Hoe zou men kunnen bewijzen dat ze in der minne werden opgegeven daar de brieven onder raadslieden uiteraard vertrouwelijk zijn? Geen betekening bij authentieke akte vereisen zou er op neerkomen elk bewijs van de aanduiding te beletten.

5. Uit het verslag aan de Koning, dat het koninklijk besluit van 30 maart 1936 voorafging, bleek dat het door het besluit gevestigde stelsel de rechter machtigde de getuigen op de terechtzitting te horen. Het bepaalde nader dat deze wijze van getuigen te horen die de rechtbank in de gelegenheid zou stellen zich op nauwkeuriger wijze rekschap te geven van de waarde der getuigenissen dan aan de hand van het relaas van een proces-verbaal, ongetwijfeld best algemeen kon worden gemaakt.

Het is wenselijk van het verhoor op de terechtzitting de

règle usuelle et de n'envisager l'enquête devant le juge-commissaire que comme l'exception. Seules des circonstances particulières, telle l'appréhension de retarder la marche des autres affaires, pourront justifier le recours à l'enquête devant le juge-commissaire. Il est de fait que, à peine de compromettre gravement le cours de la justice dans les tribunaux importants, des juges effectifs ou suppléants devront, fréquemment encore, être commis pour tenir les nombreuses enquêtes en matière de divorce.

Le présent projet adapte à ce double mode d'enquête les articles 255, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 273, 274, 275, 276 et 277 du Code de procédure civile et abroge dans le Code civil l'article 245 devenu sans objet.

6. Afin d'éviter que les témoins ne soient troublés par la solennité de l'appareil judiciaire, le nouvel article 255 prévoit que les enquêtes seront tenues en chambre du conseil.

7. Le C.E.R.E. a proposé une disposition qui permet à des sténographes agréés par le tribunal de transcrire les dépositions des témoins, ce à la diligence de l'une ou de l'autre partie et à ses frais.

Le C.E.R.E. justifiait sa proposition dans les termes suivants : « En dépit du respect que l'on professe pour la tradition, on n'a pas cru céder à des anticipations blâmables en accordant ici à la sténographie un droit de cité que, depuis longtemps, la préoccupation d'exactitude la plus élémentaire eût pu lui faire conférer. Le texte proposé n'a d'ailleurs pas d'autre effet que de donner à la copie sténographique la valeur d'un renseignement » (C.E.R.E., *Ibid.*, p. 242).

L'article 7 du projet modifie l'article 271 dans le sens proposé par le C.E.R.E. L'avantage que présente pour le juge l'existence d'une sténographie, à laquelle il peut avoir recours pendant l'enquête afin de rectifier éventuellement la rédaction du procès-verbal, paraît suffisant pour écarter les dernières hésitations au sujet de l'innovation proposée. Il reste entendu que la sténographie ne peut élever la valeur probante du procès-verbal.

8. L'article 263 du Code de procédure civile prévoit que les témoins assignés et défaillants seront condamnés à des dommages et intérêts au profit de la partie et à une amende. Cette prescription n'est guère suivie.

Le projet modifie l'article 263 en ce sens que le juge n'aura plus l'obligation mais simplement la faculté de condamner le témoin défaillant à une amende. D'autre part, le texte proposé laisse à la partie le soin de se pourvoir comme de droit en réclamation de dommages et intérêts au témoin. Enfin, il consacre la jurisprudence de la Cour de cassation (Cass., 21 mai 1894, p. 1894, I, 221) en assimilant au témoin défaillant le témoin qui, sans motif légitime, refuse de prêter serment ou de déposer.

9. Sous le régime du Code de 1806, certaines personnes sont incapables d'être témoins et ne peuvent être entendues; d'autres, frappées d'une suspicion moins grave, sont susceptibles d'être reprochées par l'une des parties en cause.

Ce régime a été critiqué à bon droit comme archaïque, illogique et compliqué. Le code allemand, le code italien, le

gebruikelijke regel te maken en het verhoor door de rechter-commissaris slechts bij uitzondering toe te laten. Alleen bijzondere omstandigheden, onder andere de overweging dat de behandeling der andere zaken vertraging zou lijden, kunnen wettigen dat het verhoor door de rechter-commissaris wordt afgenomen. Het is een feit dat, wil men in de belangrijke rechtbanken de gang van het gerecht niet op ernstige wijze stremmen, werkelijke of plaatsvervangende rechters nog vaak zullen dienen belast met de talrijke verhoren in zake echtscheidingen.

Onderhavig ontwerp brengt de artikelen 255, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 273, 274, 275, 276 en 277 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering met deze dubbele manier van getuigenverhoor in overeenstemming en heft artikel 245 van het Burgerlijk Wetboek op, dat overbodig geworden is.

6. Om te voorkomen dat de getuigen van hun stuk worden gebracht door de plechtigheid waarmede de rechtsbedeling gepaard gaat, bepaalt het nieuwe artikel 255 dat het getuigenverhoor in de raadkamer zal worden afgenomen.

7. Het S.C.H.S. heeft een bepaling voorgesteld naar luid waarvan door de rechtbank aangenomen stenografen zouden gemachtigd worden de getuigenissen van de getuigen op te nemen, dit op verzoek van een van partijen en op haar kosten.

Het S.C.H.S. verantwoordde zijn voorstel in de volgende bewoordingen : « Niettegenstaande den eerbied dien men voor de traditie koestert, blijkt het geen laakbare of voorbarige nieuwigheid, hier aan de stenographie burgerrecht te verleenen, wat reeds lang voorheen de meest elementaire zorg van nauwkeurigheid had kunnen bewerken. De voorgestelde tekst beoogt trouwens aan de gestenografeerde kopij slechts de waarde van een gewone inlichting te geven » (S.C.H.S., *Ibid.*, blz. 265).

Artikel 7 van het ontwerp wijzigt artikel 271 in de door het S.C.H.S. voorgestelde zin. Het voordeel dat voor de rechter voortvloeit uit het bestaan van een stenografische opname, welke hij kan raadplegen gedurende het getuigenverhoor ten einde eventueel de redactie van het proces-verbaal te verbeteren, lijkt voldoende om de laatste aarzelingen ten aanzien van de voorgestelde hernieuwing op zij te schuiven. Het blijft te verstaan dat de stenografische opname de bewijskracht van het proces-verbaal niet kan ontzenuwen.

8. Artikel 263 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bepaalt dat de gedagvaarde en niet verschenen getuigen tot vergoeding van schade ten behoeve van de partij veroordeeld worden en tot een geldboete. Dit voorschrift wordt nauwelijks nageleefd.

Het ontwerp wijzigt artikel 263 in die zin dat de rechter niet meer de verplichting maar eenvoudigweg de bevoegdheid heeft de niet verschenen getuige tot een geldboete te veroordelen. Anderzijds laat de voorgestelde tekst aan de partij de zorg over om als naar rechten schadevergoeding te vorderen van getuige. Ten slotte, bevestigt het de rechtspraak van het Hof van verbreking (Verbr., 21 mei 1894, blz. 1894, I, 221) door de getuige die, zonder wettige reden, weigert de eed af te leggen of te getuigen gelijk te stellen met de niet verschenen getuige.

9. Onder het stelsel van het Wetboek van 1806 zijn sommige personen onbekwaam om als getuige op te treden en mogen niet gehoord worden; andere personen, welke minder verdacht voorkomen, kunnen als getuige gewraakt worden door een van de partijen in het geding.

Dit stelsel werd terecht als verouderd, onlogisch en ingewikkeld bestempeld. Het stelsel der wrakingen werd door

code suisse rejettent le système des reproches. Le témoin allégué de suspicion doit être entendu, sauf au tribunal à apprécier sa déposition comme de raison. Si, dans notre droit, il est admis que le juge apprécie librement la valeur des dépositions, pourquoi ne pas lui faire entièrement confiance et lui permettre aussi d'apprécier les circonstances qui pourraient rendre suspectes certaines dépositions? Les reproches donnent lieu à des actes et à des débats qui alourdissent la procédure. Leur suppression la simplifiera sans dommage pour personne. L'article 273 modifié permettra aux parties de faire interpellier le témoin sur les faits qui sont de nature à influencer sa déposition. S'inspirant de ces considérations, les articles 9 et 11 du projet prévoient l'abrogation des articles 282, 283, 284, 289, 290 et 291 du Code de procédure civile.

Suivant l'article 268 du Code de procédure civile, les parents ou alliés en ligne directe de l'une des parties ou le conjoint, même divorcé, de l'une de celles-ci ne peuvent être entendus comme témoins.

Cette incapacité est trop absolue. L'audition des proches parents paraît souvent indispensable particulièrement dans les affaires de famille.

Le Code de procédure civile italien (art. 247 du décret du 28 octobre 1940), s'il exclut, en principe, le témoignage du conjoint même séparé de corps, des parents ou des alliés en ligne directe et de tous ceux qui ont un lien de filiation avec l'une des parties, l'admet dans les causes relatives aux questions d'état, à la séparation de corps et aux rapports de famille.

Le Code de procédure civile suisse (art. 132) n'exclut pas les témoignages des proches parents, mais permet à la partie adverse de les récuser.

Le Code de procédure civile allemand (art. 348) n'exclut pas davantage les témoignages des proches parents, mais permet à ceux-ci de refuser de répondre.

On peut apporter certains tempéraments à l'incapacité absolue pour les proches parents d'être témoins, sans aller jusqu'à se rallier aux dispositions actuellement en vigueur, soit en Italie, soit en Suisse, soit en Allemagne.

Pour répondre aux objections qui pourraient être formulées contre l'innovation proposée, le projet admet, mais avec une double atténuation, le témoignage des ascendants, des descendants, des alliés en ligne directe et du conjoint de l'une des parties :

1° il faut que l'autorisation d'entendre ces témoins soit expressément accordée par le jugement qui ordonne l'enquête;

2° ces témoins pourront, sans s'exposer à la pénalité prévue par l'article 263 du Code de procédure civile, s'abstenir de comparaître ou refuser de répondre.

Tel est l'objet du nouvel article 268 proposé par l'article 5 du projet.

La modification proposée à l'article 268 ne préjudicie pas à l'application de l'article 246 du Code civil. En matière de divorce, des raisons de convenance et de moralité s'opposent à ce que les enfants soient entendus comme témoins dans les procédures en divorce ou en séparation de corps intéressant leurs parents.

het Duits, het Italiaans en het Zwitsers wetboek verworpen. De getuige, welke verdacht voorkomt, dient gehoord en de rechtbank zal als naar behoren over de waarde van zijn getuigenis oordelen. Indien in ons recht aangenomen wordt dat de rechter vrij over de waarde van de getuigenissen oordeelt, waarom zich dan niet gans op hem verlaten en hem toelaten de omstandigheden die de verklaringen van sommige getuigen kunnen verdacht doen voorkomen, te beoordelen? De wrakingen geven aanleiding tot rechtsakten en debatten welke de rechtspleging vertragen. De afschaffing er van zal ze eenvoudiger maken zonder aan iemand nadeel te berokkenen. Het gewijzigd artikel 273 laat aan de partijen toe, de getuige te ondervragen omtrent de feiten die zijn getuigenis kunnen beïnvloeden. Op grond van deze beschouwingen voorzien de artikelen 9 en 11 van het ontwerp de opheffing van de artikelen 282, 283, 284, 289, 290 en 291 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Volgens artikel 268 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering mogen de bloed- of aanverwanten in de rechte linie van een der partijen of de echtgenoot van een der partijen, ook dan wanneer er echtscheiding moest uitgesproken zijn, niet als getuige gehoord worden.

Deze onbekwaamheid is te absoluut. Het verhoor van de naaste verwanten lijkt dikwijls onontbeerlijk vooral in familiezaken.

Alhoewel het Italiaans Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (art. 247 van het decreet van 28 oktober 1940) in principe het getuigenis van de zelfs van tafel en bed gescheiden echtgenoot, van de bloed- of aanverwanten in de rechte linie en van al degenen, die met partijen door een verwantschapsband verbonden zijn uitsluit, toch laat bedoeld wetboek het toe in de zaken betreffende de aangelegenheden van staat, de scheiding van tafel en bed en de familiebetrekkingen.

Het Zwitsers Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (art. 132) sluit de getuigenissen van de naaste verwanten niet uit maar laat aan de tegenpartij toe ze te wraken.

Het Duits Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (art. 348) verbiedt evenmin de getuigenissen van de naaste verwanten, maar laat deze toe niet te antwoorden.

Men kan de volstrekte onbekwaamheid voor de naaste verwanten om als getuige op te treden enigszins milderen, zonder zover te gaan dat men zou aansluiten bij de thans hetzij in Italië, hetzij in Zwitserland, hetzij in Duitsland geldende bepalingen.

Als antwoord op de bezwaren die tegen de voorgestelde nieuwigheid zouden kunnen worden uitgebracht, aanvaardt het ontwerp het getuigenis van de bloedverwanten in de opgaande en in de nederdalende linie, van de aanverwanten in de rechte linie en van de echtgenoot van een van partijen, zij het dan ook met een dubbele beperking :

1° de machtiging tot het horen van die getuigen moet uitdrukkelijk verleend worden in het vonnis dat het getuigenverhoor beveelt;

2° die getuigen kunnen, zonder zich daarbij bloot te stellen aan de bij artikel 263 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bepaalde boete, zich er van onthouden te verschijnen of weigeren te getuigen.

Zulks is het doel van het nieuw artikel 268, voorgesteld bij artikel 5 van het ontwerp.

De wijziging, voorgesteld voor artikel 268, doet geen afbreuk aan de toepassing van artikel 246 van het Burgerlijk Wetboek. In zake echtscheiding verzetten de welvoegelijkheid en het zedelijk gevoel zich er tegen dat kinderen zouden gehoord worden als getuigen in de gedingen tot echtscheiding of tot scheiding van tafel en bed die hun ouders betreffen.

10. L'article 271 du Code de procédure civile prescrit que le témoin déposera sans qu'il lui soit permis de lire aucun projet écrit.

Le principe est excellent et doit être conservé. Toutefois, la pratique démontre que dans certaines procédures complexes il serait utile que le témoin puisse consulter soit des éléments comptables, soit le texte d'un brevet, soit un plan détaillé des lieux, soit un rapport d'expertise, soit tous autres documents utiles à la manifestation de la vérité.

Déjà il est admis que le témoin utilise des notes, lorsque la nature des faits en commande l'emploi (R.P.D.B., V^o, *Enquêtes*, n° 138). Néanmoins des difficultés d'application peuvent subsister. Pour y mettre fin, l'article 7 du projet permet au juge d'autoriser, le cas échéant, le témoin à consulter les documents dont il serait porteur ou qui seraient produits au tribunal, à la condition qu'ils ne contiennent que des éléments de conviction objectifs et ne constituent pas le projet de déposition écrit dont l'usage reste prohibé.

Pour éviter tous abus, l'article 271 dispose que ce sera après avoir pris connaissance de ces documents que le juge pourra autoriser le témoin à les consulter, s'ils sont utiles à la manifestation de la vérité.

11. La matière de la prorogation de l'enquête étant réglée par un nouvel article 255bis, les articles 278, 279 et 280 du Code de procédure civile deviennent sans objet; l'article 9 du projet les abroge.

12. L'article 285 dispose que les mineurs de moins de 15 ans pourront être entendus, sauf à avoir à leurs dépositions tel égard que de raison. L'article 10 du projet met ce texte en concordance avec l'article 79 du Code d'instruction criminelle en spécifiant que ces mineurs seront entendus sans prestation de serment.

13. Sous le régime du Code de procédure civile de 1806, une discordance existe entre le cas où une enquête est déclarée nulle par la faute du juge-commissaire et celui où cette nullité procède d'une faute de l'avoué ou de l'huissier. Dans la première hypothèse seule, l'enquête peut être recommencée. Dans la seconde, la partie n'a d'autre droit que de répéter les frais contre l'avoué ou l'huissier et, éventuellement, de leur réclamer des dommages et intérêts.

Il paraît rationnel de permettre de recommencer l'enquête dans la seconde hypothèse comme dans la première. Tel est l'objet de la modification proposée à l'article 293.

14. L'article 294bis, introduit dans le Code de procédure civile par l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936, dispense de dresser procès-verbal de l'enquête lorsque le jugement ne sera pas susceptible d'appel.

Cette disposition, qui n'est guère appliquée, paraît peu heureuse. La consignation des témoignages dans un procès-verbal est utile, sinon indispensable, au délibéré des juges.

10. Artikel 271 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bepaalt dat de getuige zijn getuigenis aflegt zonder dat het hem toegelaten is enig schriftelijk stuk af te lezen.

Het principe is uitstekend en dient behouden. De praktijk toont echter aan dat in sommige ingewikkelde gedingen het nuttig zou zijn dat de getuige hetzij boekhoudkundige gegevens, hetzij de tekst van een brevet, hetzij een omstandige plaatsopneming, hetzij een deskundigen-verslag, hetzij om 't even welk ander bescheid, dat tot openbaring van de waarheid dienstig is, zou kunnen raadplegen.

Het is reeds aangenomen dat de getuige gebruik maakt van nota's, wanneer dit uit de aard van de feiten geboden is (R.P.D.B., V^o, *Enquêtes*, n° 138). Niettemin kunnen er bij de toepassing moeilijkheden blijven oprijzen. Om die te vermijden, verleent artikel 7 van het ontwerp aan de rechter de macht om, bij voorkomend geval, de getuige toe te laten de bescheiden, die hij bij zich zou hebben of die ter terechtzitting zouden worden voorgelegd, te raadplegen, op voorwaarde dat zij enkel objectieve overtuigingsgegevens bevatten en geen geschreven ontwerp van getuigenis uitmaken, waarvan het gebruik verboden blijft.

Om alle misbruiken te vermijden, bepaalt artikel 271 dat de rechter pas na inzage van die bescheiden de getuige zal kunnen machtigen om ze te raadplegen, indien die bescheiden dienstig zijn tot openbaring van de waarheid.

11. Daar bij een nieuw artikel 255bis de verlenging van het getuigenverhoor geregeld werd, verliezen de artikelen 278, 279 en 280 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering hun reden van bestaan; artikel 9 van het ontwerp heft ze op.

12. Artikel 285 bepaalt dat de minderjarigen beneden de leeftijd van vijftien jaar mogen worden gehoord met dien verstande dat hun verklaringen in aanmerking worden genomen als naar behoren. Artikel 10 van het ontwerp brengt deze tekst in overeenstemming met artikel 79 van het Wetboek van Strafvordering door nader te bepalen dat deze minderjarigen zullen gehoord worden zonder eedaflegging.

13. Onder het stelsel van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering van 1806 bestaat er een gebrek aan overeenstemming tussen het geval waarin een getuigenverhoor nietig wordt verklaard wegens de schuld van de rechter-commissaris en het geval waarin deze nietigheid voortvloeit uit een tekortkoming van de pleitbezorger of de deurwaarder. Alleen in het eerste geval kan het getuigenverhoor opnieuw gehouden worden. In het tweede geval heeft de partij slechts het recht van de pleitbezorger of de deurwaarder de kosten terug te vorderen en gebeurlijk hun ook schadevergoeding te vragen.

Het lijkt redelijk, zowel in het tweede geval als in het eerste, toelating te verlenen om het getuigenverhoor te herbeginnen. Zulks wordt voorgesteld door de wijziging in het artikel 293.

14. Artikel 294bis, in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering ingelast bij het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, ontslaat van het opmaken van het proces-verbaal van het verhoor, wanneer het vonnis niet voor hoger beroep vatbaar is.

Deze bepaling die heel zelden wordt toegepast, schijnt weinig gelukkig. De in een proces-verbaal opgetekende getuigenissen zijn nuttig, ja onontbeerlijk, voor de beraadslaging der rechters.

L'article 13 du projet propose l'abrogation pure et simple de l'article 294bis. Les autres dispositions de cet article seront désormais traitées par les articles 255 et 277 modifiés par le projet.

15. La matière des enquêtes devant les justices de paix est traitée par les articles 34 et suivants du Code de procédure civile. Les modifications proposées aux articles 36, 37 et 39 de ce Code n'ont d'autre objet que de mettre ces textes en concordance avec les modifications proposées aux articles 255 et suivants. L'abrogation de l'article 40 se justifie par les mêmes raisons que celles qui motivent l'abrogation de l'article 294bis.

16. La modification proposée à l'article 432 du Code de procédure civile relatif aux enquêtes en matière commerciale, résulte de la nécessité de mettre ce texte en concordance avec les modifications proposées aux articles 255 et suivants.

17. L'article 18 dispose que la présente loi entre en vigueur un mois après sa publication au *Moniteur belge*.

Conformément aux principes généraux, les dispositions de cette loi s'appliqueront même aux instances déjà commencées, mais les actes antérieurement faits, conformément à la législation existante, demeureront valables et produiront leurs effets.

Toutefois les dispositions relatives aux délais ne s'appliqueront point aux délais en cours à la date de la mise en vigueur de la loi.

Le Ministre de la Justice.

Artikel 13 van het ontwerp stelt de eenvoudige opheffing van artikel 294bis voor. De andere bepalingen van dit artikel worden voortaan behandeld in de artikelen 255 en 277, gewijzigd door het ontwerp.

15. Het bepaalde betreffende de getuigenverhoren voor de vredegerichten is te vinden in de artikelen 34 en volgende van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. De wijzigingen, voorgesteld voor de artikelen 36, 37 en 39 van dit Wetboek, hebben geen ander doel dan deze teksten in overeenstemming te brengen met de voor de artikelen 255 en volgende voorgestelde wijzigingen. De opheffing van artikel 40 steunt op dezelfde redenen als die welke de opheffing van artikel 294bis rechtvaardigen.

16. De wijziging, voorgesteld voor artikel 432 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende de getuigenverhoren in handelszaken, vloeit daaruit voort dat deze tekst in overeenstemming dient gebracht met de voor de artikelen 255 en volgende voorgestelde wijzigingen.

17. Artikel 18 bepaalt dat deze wet één maand nadat ze in het *Belgisch Staatsblad* wordt bekendgemaakt in werking treedt.

Overeenkomstig de algemene beginselen zullen de bepalingen van deze wet zelfs op de reeds begonnen gedingen van toepassing zijn, maar de vóór die datum, in overeenstemming met de bestaande wetgeving, opgemaakte akten en gedane verrichtingen zullen geldig blijven en uitwerking hebben.

De bepalingen betreffende de termijnen zullen evenwel niet van toepassing zijn op de op de datum van de inwerkingstelling van de wet lopende termijnen.

De Minister van Justitie.

A. LILAR.

AVIS DU CONSEIL D'ÉTAT.

Le Conseil d'Etat, section de législation, première chambre, saisi par le Ministre de la Justice, le 20 novembre 1952, d'une demande d'avis sur un projet de loi « modifiant le Code de procédure civile en matière d'enquêtes et d'expertises », a donné le 3 juin 1953 l'avis suivant :

A. — Des enquêtes.

I. — Observations générales.

Le projet prévoit, tout d'abord, diverses modifications à la procédure des enquêtes en matière civile et commerciale.

Il comporte, à cet égard, outre de nombreux aménagements de détail, deux réformes fondamentales :

En premier lieu, il pose le principe que l'enquête sera tenue par le tribunal lui-même, siégeant en chambre du conseil, tout en laissant subsister la possibilité de désigner un juge-commissaire.

En second lieu, il supprime les reproches de témoins et rend possible, moyennant autorisation du tribunal, l'audition des proches parents des parties. Il prévoit toutefois l'interpellation éventuelle du témoin, préalablement à sa déposition, sur son degré de parenté ou d'alliance avec l'une des parties ainsi que sur les faits personnels de nature à influencer sa déposition.

..

ADVIES VAN DE RAAD VAN STATE.

De Raad van State, afdeling wetgeving, eerste kamer, de 20e november 1952 door de Minister van Justitie verzocht hem van advies te dienen over een ontwerp van wet « tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in zake getuigenverhoor en deskundigenonderzoek », heeft de 3^e juni 1953 het volgend advies gegeven :

A. — Getuigenverhoor.

I. — Algemene opmerkingen.

Het ontwerp brengt in de eerste plaats verscheidene wijzigingen aan in de procedure van het getuigenverhoor in burgerlijke en handelszaken.

Benevens tal van detailvoorzieningen, behelst het in dit opzicht twee grondhervormingen :

Het huldigt ten eerste het beginsel dat de rechtbank in raadkamerzitting zelf de getuigen hoort, met dien verstande evenwel dat zij een rechter-commissaris kan aanstellen.

Ten tweede schaft het de wraking van getuigen af en opent het de mogelijkheid de nabestaanden van partijen met machtiging van de rechtbank te verhoren. Het bepaalt echter dat bij voorkomend geval de getuige, alvorens zijn verklaringen af te leggen, ondervraagd wordt over de graad van zijn bloed- of aanverwantschap met één der partijen, alsmede over de persoonlijke feiten die zijn verklaringen kunnen beïnvloeden.

..

Le droit civil français et belge est dominé par le principe de la prééminence de la preuve écrite; la preuve testimoniale n'est admise qu'en certaines matières. Celles-ci, aux yeux des auteurs des codes, ne présentaient qu'un caractère secondaire. Aussi n'ont-ils pas attaché beaucoup d'importance à la détermination des règles présidant à l'administration de la preuve par témoignages. Ils se sont bornés à organiser l'audition des témoins à l'instar de l'ancien droit conformément au système des enquêtes, c'est-à-dire devant un juge-commissaire qui recueille les témoignages dans un procès-verbal sur lequel le tribunal statue. Le Code prévoit les moyens tendant à assurer la présence des parties et des témoins à l'enquête et les formes de celles-ci, mais il ne se préoccupe guère ni de définir la notion du témoignage, ni de promouvoir les méthodes susceptibles de recueillir ce mode de preuve de la manière la plus adéquate.

Toute la procédure d'enquête issue du Code de procédure civile est dominée par la défiance à l'égard de la preuve par témoignages, défiance qui l'emporte sur le souci d'en tirer le meilleur parti.

Le système des reproches à témoins en est une manifestation; l'exclusion de certains témoignages en est une autre. Ainsi le juge est tenu soit de refuser d'entendre certains témoins, soit de décider que certaines dépositions ne seront pas lues. Il ne lui est donc pas permis d'avoir à tous les témoignages tels égards que de raison.

Or, contrairement aux prévisions, l'évolution moderne de la procédure civile a été marquée par un accroissement considérable du recours aux témoignages. Ceux-ci constituent le mode de preuve le plus fréquent, non seulement dans des matières telles que le divorce, mais aussi dans de nombreux procès mettant en cause la responsabilité quasi délictuelle du défendeur. Enfin, la multiplication des litiges soumis à la juridiction consulaire a entraîné le recours très étendu à la preuve testimoniale, conformément à l'article 25 du Code de commerce.

L'organisation rationnelle de l'administration de la preuve par témoignages apparaît donc de plus en plus indispensable.

Or, ce résultat ne peut être atteint qu'en tenant largement compte des facteurs psychologiques propres à ce mode de preuve.

A la différence de la preuve écrite, la preuve par témoignages n'est pas la relation préétablie et invariable d'un fait, relation que le juge peut seulement analyser et interpréter. Elle doit au préalable être dégagée par l'audition du témoin et c'est de la valeur de cet examen que dépendra la qualité de la preuve elle-même.

Il faut d'abord obtenir la relation de tous les éléments de faits connus du témoin et susceptibles de contribuer à la solution du litige; il importe ensuite de se prémunir, dans toute la mesure du possible, contre les inexactitudes pouvant entacher cette relation, qu'elles soient dues à l'oubli, l'exagération ou la mauvaise foi.

Ces conditions ne peuvent être réalisées qu'en déterminant de façon adéquate :

- 1° l'objet du témoignage;
- 2° les personnes susceptibles d'être entendues comme témoins;
- 3° les formes selon lesquelles le témoignage doit être recueilli.

I.

« Le témoignage, dit De Page (III, 852), consiste dans la relation d'une chose ou d'un fait par celui qui en fut le « témoin ». La preuve testimoniale suppose donc l'audition de personnes qui ont vu ou ont assisté au fait dont il s'agit et qui viennent en établir l'existence et en certifier l'exactitude au juge. »

De cette définition découlent deux conséquences :

a) En principe la relation doit porter exclusivement sur les faits dont le témoin a eu directement connaissance, qu'il a perçus par ses propres sens. Le « témoignage indirect », c'est-à-dire la relation par le témoin de faits qui lui ont été rapportés par des tiers, ne saurait avoir la même valeur.

Comme le précise De Page (III, 854, 4°), « il est de l'essence du témoignage que la personne qui est appelé à le donner ait une connaissance personnelle des faits dont elle certifiera l'existence. Le témoin doit avoir vu ou entendu le fait, *ex propriis sensibus*. Les témoignages *per relationem*, ou indirects, « de seconde main », doivent être écartés, à raison de leur imprécision, ou de l'incertitude même du fait que, de cette manière, ces témoignages rapportent. A moins que la nature même du fait admette le témoignage *per relationem*, ou qu'en raison des circonstances spéciales de la cause, celui-ci puisse, *in specie*, être considéré comme probant ».

Het Frans en het Belgisch burgerlijk recht wordt beheerst door het beginsel dat het schriftelijk bewijs voorrang heeft; slechts in bepaalde aangelegenheden wordt het bewijs door getuigen toegelaten. In de opvatting van de stellers der wetboeken waren die aangelegenheden maar secundair. Aan de vaststelling der regelen volgens welke het bewijs door getuigen zal worden geleverd, hebben zij dan ook niet veel belang gehecht. Zij hebben er zich bij bepaald het getuigenverhoor, naar het voorbeeld van het vroeger recht, volgens het enquêtestelsel in te richten, ten overstaan van een rechter-commissaris, die de getuigenissen opneemt in een proces-verbaal aan de hand waarvan de rechtbank uitspraak doet. Wel bepaalt het wetboek de middelen om partijen en getuigen op het verhoor te doen aanwezig zijn, alsook de vormen van dit verhoor, doch het brengt geen omschrijving van het begrip getuigenis en beveelt geen methoden aan om die getuigenissen op de meest gepaste manier in te winnen.

De gehele procedure van dit verhoor, zoals in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering besloten, staat in het teken van het wantrouwen tegenover het getuigenbewijs en dit wantrouwen heeft de overhand op het streven om van dit bewijsmiddel het beste gebruik te maken.

Van die stemming geven blijk het wraken van getuigen en het uitsluiten van sommige getuigenissen. Aldus moet de rechter weigeren bepaalde getuigen te horen, of wel beslissen dat sommige getuigenverklaringen niet zullen voorgelezen worden. Het wordt hem dus ontzegd met alle getuigenissen naar behoren rekening te houden.

In tegenstelling met wat verwacht werd, heeft het burgerlijk procesrecht, zoals het thans geëvolueerd is, in ruime mate een beroep gedaan op het getuigenis. Dit is thans het meest voorkomende bewijsmiddel, niet alleen in aangelegenheden zoals echtscheiding, maar ook in talrijke rechtsgedingen waar de quasi-delictuele verantwoordelijkheid van de verweerder ter sprake komt. Ten slotte is met de aangroei der geschillen, die onder de bevoegdheid van de rechtbanken van koop-handel vallen, een zeer ruim gebruik van het getuigenbewijs gepaard gegaan overeenkomstig artikel 25 van het Wetboek van Koophandel.

Steeds meer doet zich derhalve de noodzakelijkheid gevoelen de bewijsoverlevering door getuigenissen rationeel in te richten.

Om dit resultaat echter te bereiken, moet men in ruime mate met de psychologische factoren, eigen aan deze bewijsmethode, rekening houden.

Van het schriftelijk bewijs verschilt het getuigenbewijs hierin, dat het van een feit niet een vooraf opgemaakt en onveranderlijk relaas brengt, hetwelk de rechter dan maar ontlede en interpreteren kan. Dit bewijs moet men eerst door het verhoor van de getuigen opsporen en van het gehalte van dit onderzoek hangt de waarde van het bewijs zelf af.

In de eerste plaats moet men een uiteenzetting bekomen van alle feitelijke gegevens die de getuige bekend zijn en tot de oplossing van het geschil kunnen bijdragen; vervolgens dient men, zoveel als enigszins mogelijk is, zich te beveiligen tegen de onnauwkeurigheden die de waarde van die uiteenzetting kunnen verminderen, onverschillig of zij aan vergetelheid, overdrijving, dan wel aan kwade trouw toe te schrijven zijn.

Dit kan men maar bereiken als men behoorlijk bepaalt :

- 1° het voorwerp van het getuigenis;
- 2° de personen die als getuige kunnen worden gehoord;
- 3° de vormen volgens welke het getuigenis moet worden afgenomen.

I.

« Het getuigenis, aldus De Page (III, 852), is het relaas van een zaak of van een feit door hem die er « getuige » van was. Het getuigenbewijs onderstelt dus het horen van degenen die het betreffende feit gezien hebben of er bij aanwezig waren en die voor de rechter het bestaan er van aantonen en de juistheid er van komen bevestigen. »

Uit die begripsomschrijving zijn twee gevolgen te trekken :

a) In beginsel moet het relaas uitsluitend lopen over feiten waarvan de getuige rechtstreeks kennis heeft, welke hij met eigen zintuigen heeft waargenomen. Aan het « indirecte getuigenis », dit is het relaas van feiten die de getuige van derden heeft vernomen, kan onmogelijk gelijke waarde worden gehecht.

Zoals De Page verder zegt (III, 854, 4°), « behoort het tot het wezen van het getuigenis dat hij die verzocht wordt het af te leggen, persoonlijk kennis draagt van de feiten waarvan hij het bestaan bevestigt. De getuige moet het feit, *ex propriis sensibus*, gezien of gehoord hebben. Getuigenissen *per relationem*, ook indirecte, « tweedehandse » getuigenissen genoemd, moeten wegens hun onnauwkeurigheid of wegens het onzekere zelf van het aldus aangevoerde feit afgewezen worden. Tenzij de aard zelf van het feit het getuigenis *per relationem* mogelijk maakt, of dit getuigenis wegens de bijzondere omstandigheden van de zaak in een bepaald geval als afdoend kan beschouwd worden ».

Le témoignage indirect ne doit pas nécessairement être proscrit, car il peut contribuer à la manifestation de la vérité, notamment en permettant de contrôler la constance ou les variations dans les dires du témoin direct. Il peut rendre des services en cas d'impossibilité de recourir au témoin direct, par suite de décès, d'éloignement ou de toute autre cause valable. Son admission se justifie même lorsqu'il s'agit d'établir la notoriété de certains faits (cf. art. 340, b, du Code civil). Dans cet ordre d'idées, la réglementation de l'emploi du témoignage indirect pourrait être envisagée. On pourrait notamment le subordonner à l'existence d'un témoin direct sur les faits relatés, ou à la constatation de l'impossibilité de procéder à semblable audition.

Or, le Code de procédure civile ne comporte aucune disposition réglementant le recours aux témoins indirects, ou l'enregistrement au procès-verbal des témoignages *per relationem*.

En l'absence de règles légales, l'administration du témoignage indirect est laissée à l'appréciation des tribunaux, ce qui entraîne une grande incertitude dans la pratique.

Rien ne s'oppose en droit à ce que le juge forme sa conviction sur base d'un simple témoignage *per relationem* (cf. Cass. fr., 9 janvier 1929; *Pas.*, 1930, II, 12).

Il y a là une lacune que le projet laisse subsister.

b) Le témoignage ne peut porter que sur des faits; sauf s'il s'agit d'un expert, le témoin n'a pas qualité pour formuler une opinion, car le soin de déduire les conséquences des faits relatés appartient au juge. Or, là aussi, la réglementation fait défaut, ce qui ouvre la porte aux incertitudes et rend impossible la sanction des errements éventuels. Sur ce point également, le projet n'apporte aucune amélioration au système en vigueur.

II.

Le Code de procédure civile se montre fort rigoureux dans la détermination des personnes susceptibles d'être entendues comme témoins. Il écarte de nombreuses catégories de témoignages. Non seulement il interdit la citation et l'audition des parents et alliés en ligne directe ou du conjoint même divorcé d'une des parties (art. 268), mais, en outre, il autorise le reproche des parents et alliés de l'une ou l'autre partie jusqu'au degré de cousin issu de germain inclusivement, des parents et alliés des conjoints au degré ci-dessus si le conjoint est vivant, ou si la partie ou le témoin en a des enfants vivants, des parents et alliés en ligne directe, des frères, beaux-frères, sœurs et belles-sœurs du conjoint si celui-ci est décédé et n'a pas laissé de descendants (art. 283, al. 1er). De surcroît, il permet le reproche du témoin héritier présomptif ou donataire; de celui qui a bu et mangé avec la partie et à ses frais depuis la prononciation du jugement qui a ordonné l'enquête; de celui qui a donné des certificats sur les faits relatifs au procès; des serveurs et domestiques; du témoin en état d'accusation; de celui qui a été condamné à une peine criminelle ou même à une peine correctionnelle pour cause de vol (art. 283, al. 2).

Ces règles sont manifestement trop sévères. Elles vinculent à l'extrême le pouvoir d'appréciation du juge et forment un contraste anormal avec la liberté absolue qui est laissée à celui-ci en d'autres domaines, dans l'audition de témoins indirects notamment. Elles sont en outre de nature à susciter des difficultés et des controverses parfois hors de proportion avec l'intérêt qu'il y a de permettre ou non l'examen d'un témoignage donné. Enfin, elles sont de nature à nuire à la manifestation de la vérité. En effet, ce n'est pas parce qu'un témoin est suspect que son témoignage est dénué d'intérêt ni même nécessairement de valeur. C'est le rôle du juge d'apprécier sa sincérité et d'y avoir tels égards que de raison, à la lumière des motifs de suspicion éventuellement allégués.

Sur ce point, le projet apporte donc un progrès substantiel en supprimant les barrières interdisant de recourir à de nombreux témoignages et en donnant même la faculté au tribunal d'entendre comme témoins l'ascendant, le descendant, l'allié en ligne directe ou le conjoint même divorcé (art. 268 nouveau), tout en permettant d'interroger le témoin sur son degré de parenté ou d'alliance avec l'une des parties ainsi que sur les faits personnels de nature à influencer sa déposition (art. 273 nouveau).

Het indirecte getuigenis moet niet noodzakelijk van de hand gewezen worden; het kan immers, helpen om de waarheid aan het licht te doen komen, doordat het mogelijk wordt te controleren of de directe getuige in zijn gezegden al dan niet van standvastigheid heeft blijk gegeven. Het kan dienstig zijn wanneer wegens overlijden, verwijdering of enige andere geldige reden een beroep op de directe getuige onmogelijk is. Het is zelfs verantwoord, wanneer het er op aankomt de algemene bekendheid van sommige feiten te bewijzen (cf. art. 340, b, van het Burgerlijk Wetboek). In dit verband zou men een reglementering van het gebruik van het indirecte getuigenis onder ogen kunnen nemen. Zulk een getuigenis zou men namelijk kunnen toelaten, mits voor de vermelde feiten een directe getuige bestaat of nadat vastgesteld is dat zodanig verhoor onmogelijk is.

Het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering behelst echter geen enkele bepaling tot regeling van het beroep op indirecte getuigen, of van de opname in het proces-verbaal van getuigenissen *per relationem*.

Bij ontstentenis van wettelijke bepalingen oordelen de rechtbanken naar goedvinden over de toelating van het indirecte getuigenis, met als gevolg grote onzekerheid in de praktijk.

In rechte is er geen bezwaar dat de rechter zijn overtuiging op een eenvoudige getuigenis *per relationem* steunt (cf. Franse Hof van Verbreking, 9 januari 1929; *Pas.*, 1930, II, 12).

In die leemte voorziet het ontwerp niet.

b) Het getuigenis mag alleen op feiten slaan; tenzij hij een deskundige is, heeft de getuige geen bevoegdheid om een oordeel uit te spreken; het is immers de taak van de rechter uit de uiteengezette feiten gevolgtrekkingen te maken. Ook wat dit betreft, is geen regeling getroffen, wat aanleiding geeft tot onzekerheid en het nemen van sancties tegen eventuele dwalingen onmogelijk maakt. In dit opzicht brengt het ontwerp evenmin verbetering in de huidige toestand.

II.

Het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is uiterst streng waar het bepaalt welke personen als getuigen kunnen gehoord worden. Talrijke categorieën van getuigenissen worden uitgesloten. Niet alleen verbiedt het de dagvaardiging en het verhoor van de bloed- en aanverwanten in de rechte linie of van de echtgenoot, zelfs indien hij uit de echt is gescheiden, van één der partijen (art. 268), maar bovendien laat het toe te wraken de bloed- en aanverwanten van een of andere partij tot en met de graad van achterneef; de bloed- en aanverwanten tot voornoemde graad van de echtgenoten, indien de echtgenoot in leven is, of indien de partij of de getuige kinderen van hem in leven heeft; de bloed- en aanverwanten in de rechte linie, de broeders, schoonbroeders, zusters en schoonzusters van de echtgenoot, indien deze overleden is en geen afstammelingen heeft nagelaten (art. 283, eerste lid). Verder nog maakt het de wraking mogelijk van de getuige die een vermoedelijk erfgenaam of een begiftigde is; van hem die, sedert de uitspraak van het vonnis waarbij het getuigenverhoor werd bevolen, met de partij en op dezer kosten gegeten of gedronken heeft; van hem die getuigschriften heeft afgegeven omtrent de feiten het geding betreffende; van de loon- en huisbedienden; van de getuige die in beschuldiging gesteld is; van hem die wegens diefstal tot een criminele of zelfs tot een correctionele straf werd veroordeeld (art. 283, tweede lid).

Die regelen zijn klaarblijkelijk te streng. Zij sluiten de beoordeelingsmacht van de rechter binnen al te enge perken in, en staan in abnormaal contrast met de absolute vrijheid die hem op andere terreinen, met name het horen van indirecte getuigen, gelaten wordt. Zij zijn daarenboven van dien aard dat zij moeilijkheden en controverses doen ontstaan, soms buiten verhouding tot het belang dat het kan hebben het onderzoek van een bepaald getuigenis al dan niet toe te laten. Tenslotte kunnen zij de openbaring van de waarheid in de weg staan. Immers, al is een getuige verdacht, daarom is zijn getuigenis niet van belang of zelfs noodzakelijkerwijze van waarde onthoofd. De rechter heeft juist als taak de oprechtheid er van te toetsen en er rekening mede te houden, met inachtneming van de eventueel aangevoerde redenen tot verdenking.

In dit opzicht brengt het ontwerp wel een belangrijke verbetering, waar het de beletselen om talrijke getuigenissen in te winnen opheft en waar het de rechtbank zelfs vrij laat de bloedverwanten in de opgaande en in de nederdalende linie, de aanverwanten in de rechte linie of de echtgenoot, zelfs indien hij uit de echt gescheiden is, te horen (nieuw art. 268), terwijl het nochtans toelaat de getuige te onderwerpen omtrent de graad van zijn bloed- of aanverwantschap met één der partijen, alsmede omtrent de persoonlijke feiten die zijn verklaringen kunnen beïnvloeden (nieuw art. 273).

III.

La procédure d'enquête prévue par le Code de procédure civile consiste à charger un juge-commissaire, qui ne doit même pas faire partie du siège appelé à juger le fond, de procéder à l'audition des témoins et de recueillir leur déposition dans un procès-verbal, lequel forme la base des délibérations du tribunal.

Ce système prive donc le juge du fond de tout contact direct avec les témoins. Ses inconvénients sont évidents. Garçonnet et Cezar-Bru (II, 347) observent très justement « que les magistrats jugent mieux de la sincérité du témoin et du poids de ses déclarations, quand ils l'ont vu et entendu, tantôt déposer avec l'accent d'une ferme conviction, tantôt hésiter, se troubler et se contredire, et qu'à ne connaître son témoignage que par un procès-verbal froid et incolore, ils perdent des impressions très utiles et un précieux élément d'appréciation ».

Il convient d'ajouter que le procès-verbal, qui n'est qu'un résumé des dépositions, peut manifestement ne pas être un reflet absolument fidèle de celles-ci, en ce qu'il laisse échapper de nombreuses nuances.

Enfin, le juge-commissaire n'a connaissance du litige que par le texte du jugement ordonnant enquête. N'ayant généralement pas participé à l'élaboration de ce jugement, il ne peut être exactement informé de ce que le tribunal désire connaître, des points précis dont la vérification est susceptible d'influencer sa décision. L'enquête risque, dès lors, de laisser dans l'ombre ou d'examiner insuffisamment certains éléments de fait déterminant, alors que d'autres, sans grande importance réelle, se trouvent analysés à l'excès.

L'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936 s'était déjà efforcé d'instituer la pratique de l'audition des témoins par le tribunal en introduisant dans le Code de procédure civile un article 294bis prévoyant la faculté d'entendre les témoins à l'audience en toutes matières. Dans le fait, cependant, cette tentative a généralement été vouée à l'échec.

Le projet va plus loin : il fait de l'audition des témoins par le tribunal la règle, la faculté pour lui de désigner un juge-commissaire étant cependant maintenue.

Cette réforme serait susceptible de remédier aux défauts de l'enquête par délégation, mais il est à craindre qu'elle ne soit de peu d'effet, la possibilité de recourir à un juge-commissaire subsistant légalement et pouvant même rester la règle dans la pratique.

Compte tenu de l'organisation actuelle des tribunaux, il est même vraisemblable, comme le constate l'exposé des motifs, que la désignation de juges-commissaires demeurera inévitable dans les grands centres, en raison de l'abondance des litiges, ce qui est le régime en vigueur au tribunal de première instance de Bruxelles devant les chambres à trois juges.

Le système proposé risque, en outre, d'engendrer l'inconvénient de voir la procédure des enquêtes varier selon les juridictions saisies.

Le projet prévoit que l'enquête effectuée par le tribunal sera tenue en Chambre du conseil et non à l'audience. Cette règle répond, selon l'exposé des motifs, au souci de ne pas troubler les témoins par la solennité de l'appareil judiciaire. Garçonnet et Cezar-Bru (II, 347) voient, au contraire, un avantage dans l'audition publique des témoins. Ils expriment l'opinion que « la solennité de l'audience, loin de nuire à la sincérité de ces derniers, leur cause une impression salutaire, grandit à leurs propres yeux l'importance de leur rôle et la valeur de leur témoignage, et les excite en quelque sorte à ne rien taire de ce qui est vrai et à ne rien dire qui soit faux ». Les deux thèses sont susceptibles d'être défendues.

II. — Examen des articles.

Art. 1 et 2 du projet.

Le projet institue un délai dans lequel l'enquête directe et l'enquête contraire devront être tenues. A cet effet, il modifie l'article 255 du Code de procédure civile et insère à la suite de celui-ci un article 255bis. Ce dernier prévoit la possibilité de proroger le délai initial par la fixation d'un nouveau et dernier délai dans lequel l'enquête devra être tenue à peine de nullité.

Cette rigueur ne concorde pas avec la tendance des lois de procédure récentes hostiles à tout formalisme inutile (cf. art. 173 nouveau du Code de procédure civile). Le rapport au Roi précédant l'arrêté royal du 30 mars 1936 marquait précisément la préoccupation d'accélérer le cours de la justice en simplifiant la procédure.

III.

De procedure inzake getuigenverhoor in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering vastgelegd, bestaat er in een rechter-commissaris, die niet eens hoeft deel uit te maken van de rechtbank welke over de grond der zaak vonnis wijst, te gelasten getuigen te horen en hun verklaringen op te nemen in een proces-verbaal, op grond waarvan de rechtbank zal beslissen.

Op die wijze dus komt de rechter ten gronde niet rechtstreeks in contact met de getuigen. De bezwaren tegen zodanig systeem liggen voor de hand. Terecht merken Garçonnet en Cezar-Bru (II, 347) op : « dat de magistraten over de oprechtheid van een getuige en het gewicht zijner verklaringen beter oordelen, wanneer zij hem hebben gezien en gehoord hoe hij zijn verklaring met vaste overtuiging aflegde, dan wel aarzelde, in verlegenheid raakte en zich tegensprak. Wanneer zij van zijn getuigenis slechts kennis krijgen uit een koud en kleurloos proces-verbaal, verliezen zij zeer nuttige indrukken en een waardevol element van beoordeling ».

Daarbij komt nog dat het proces-verbaal, hetwelk maar een samenvatting van de verklaringen is, door het weglaten van tal van nuances, klaarblijkelijk niet de volstrekte nauwkeurige weergave van die verklaringen kan zijn.

Tenslotte krijgt de rechter-commissaris enkel kennis van het geschil door de tekst van het vonnis waarbij een getuigenverhoor wordt bevolen. Daar hij doorgaans dit vonnis niet heeft helpen opmaken, kan hij niet juist weten wat de rechtbank wenst te vernemen, welke punten precies dienen onderzocht te worden met het oog op de invloed die zij op de beslissing van de rechtbank kunnen hebben. Derhalve loopt men gevaar bij het verhoor sommige feitelijke gegevens die beslissend zijn, in het duister te laten of niet genoeg te onderzoeken, terwijl andere, eigenlijk zonder groot belang, te zeer onder de loupe worden genomen.

Het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, dat in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering een artikel 294bis invoegde krachtens hetwelk het horen van getuigen op de terechtzitting in alle aangelegenheden mogelijk werd, had reeds getracht de praktijk van het verhoor van getuigen door de rechtbank in te voeren. In feite evenwel is die poging over het algemeen mislukt.

Het ontwerp gaat verder : het stelt het verhoor der getuigen door de rechtbank tot regel, zo echter dat het de rechtbank vrijlaat een rechter-commissaris aan te stellen.

Deze hervorming zou de gebreken van het getuigenverhoor bij delegatie kunnen verhelpen, maar het is te vrezen dat zij weinig zal uitwerken, vermits de mogelijkheid om op een rechter-commissaris een beroep te doen wettelijk blijft bestaan en in de praktijk zelfs de regel kan blijven.

Zoals de rechtbanken thans ingericht zijn, is het, naar de memorie van toelichting vaststelt, zelfs waarschijnlijk dat wegens het groot aantal geschillen de aanstelling van rechters-commissarissen in de grote centra niet te vermijden zal zijn; wat thans trouwens het geval is in de rechtbank van eerste aanleg te Brussel vóór de kamers met drie rechters.

Het voorgestelde systeem kan bovendien het bezwaar met zich brengen dat de procedure van het getuigenverhoor gaat verschillen volgens de rechtbank die van de zaak kennis neemt.

Het ontwerp bepaalt dat de rechtbank het getuigenverhoor zal afnemen in de raadkamer en niet op de terechtzitting. Met die regel heeft men, aldus de memorie van toelichting, willen voorkomen dat « de getuigen van hun stuk worden gebracht door de plechtigheid waarmee de rechtsbedeling gepaard gaat ». Voor Garçonnet en Cezar-Bru (II, 347) daarentegen is het openbaar verhoor van de getuigen een voordeel. Naar hun opvatting, « verre van de oprechtheid der getuigen te schaden, maakt de plechtigheid van de terechtzitting een heilzame indruk op hen, vermeerderd in hun ogen de belangrijkheid van hun rol en de waarde van hun getuigenis en zet hen in zekere zin aan om niets achter te houden dat waar is en niets te zeggen dat vals is ». Zowel de ene als de andere stelling is te verdedigen.

II. — Onderzoek der artikelen.

Art. 1 en 2 van het ontwerp.

Het ontwerp stelt een termijn binnen welke het verhoor en het tegenverhoor moeten plaats hebben. Met dat doel wijzigt het artikel 255 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en voegt het een artikel 255bis in. Krachtens dit laatste wordt het mogelijk de aanvankelijke termijn te verlengen en een nieuwe en laatste termijn te stellen binnen welke het verhoor op straffe van nietigheid moet worden afgenomen.

Zodanige gestrengheid ligt niet in de lijn van het recente procesrecht, dat afkerig staat tegenover alle overbodig formalisme (cf. nieuw art. 173 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering). Het verslag aan de Koning dat aan het koninklijk besluit van 30 maart 1936 voorafgaat, legde er de nadruk op dat de gang van het proces door de vereenvoudiging van de rechtspleging diende bespoedigd te worden.

Il serait fâcheux de fixer, pour la tenue des enquêtes, un délai obligatoire et préfix. En effet, des incidents divers indépendants de la diligence des parties peuvent faire obstacle à la clôture de l'enquête dans le délai prescrit. La maladie ou l'absence d'un témoin, un empêchement fortuit du juge ou des plaideurs ou encore la durée de certaines dépositions peuvent justifier la continuation de l'enquête à une audience ultérieure.

La prolongation abusive de la durée des enquêtes pourrait être évitée en permettant à la partie la plus diligente de ramener la cause à l'audience pour solliciter la clôture de l'enquête si celle-ci n'avait pas été tenue dans un délai normal.

Aussi bien le projet maintient à l'article 16, pour les enquêtes commerciales, un régime exempt des délais de rigueur prévus à l'article 255 du Code de procédure civile.

Art. 3.

a) Le nouvel article 260 ne fait plus mention de l'augmentation du délai pour l'assignation des témoins à raison de la distance. Il doit être entendu que ce délai demeure susceptible de prolongation, conformément aux articles 1032bis et 1033 du Code de procédure civile.

b) Le projet prévoit que l'assignation donnée aux témoins n'indiquera plus que l'objet de l'enquête, à l'exclusion de toute relation des faits dont la preuve est ordonnée (art. 260 nouveau). Cette réforme ne paraît pas de nature à mettre un terme aux abus auxquels donnerait lieu la divulgation des faits articulés. Si elle était adoptée, les parties resteraient cependant en mesure, quelque fâcheux que soit le procédé, de mettre les témoins officieusement au courant des faits sur lesquels ils seraient entendus. Ces communications unilatérales seraient beaucoup plus préjudiciables que le régime en vigueur; celui-ci a le mérite de faire notifier aux témoins cités tout le dispositif du jugement ordonnant l'enquête, c'est-à-dire tant les faits formant l'objet de l'enquête directe que les faits admis en termes de preuve contraire.

La réforme est, au surplus, contredite par la loi même puisqu'elle ne trouverait point application lorsqu'en vertu du dernier alinéa de l'article 260, les parties invitent leurs témoins à se présenter volontairement.

c) Le projet ne suit pas la suggestion du Centre d'études pour la réforme de l'Etat (*Réforme de la procédure*, t. I, p. 239), qui avait judicieusement proposé d'admettre la dénonciation amiable des témoins sans formalités et sans frais. Le Conseil d'Etat estime qu'il y aurait avantage à retenir cette simplification de nature à réduire le coût de la procédure.

Parcille dénonciation est de pratique courante en matière commerciale et en justice de paix. En raison des règles du barreau, son application a toujours été correcte; sa preuve n'a jamais donné lieu à des difficultés.

d) Le projet prévoit que l'assignation donnée à la partie pour être présente à l'enquête devra contenir la dénonciation de tous les témoins (art. 261), alors que cette dénonciation peut se faire sous le régime actuel par plusieurs actes.

Cette réforme a l'inconvénient d'interdire de manière absolue l'audition d'un témoin nouveau qui viendrait à se révéler au cours de la procédure.

e) Le texte nouveau de l'article 263 commine une amende de 100 à 500 francs contre le témoin défaillant ou contre le témoin qui refuse de prêter serment.

Or, les amendes édictées tant par le Code civil que par le Code de procédure civile étant de nature pénale (Cass., 21 mars 1894, *Pas.*, 1894, I, 22), doivent être augmentées des décimes prévus par la loi du 5 mars 1952.

L'augmentation de 190 décimes met à la disposition du juge une sanction qui répond à la préoccupation du Gouvernement de voir augmenter le montant de l'amende. La modification proposée n'est donc pas justifiée. Celle-ci aurait, au surplus, pour effet d'entraîner une discordance entre les amendes frappant les témoins défaillants en matière civile et celles qui leur sont applicables en matière pénale.

Art. 4.

a) Le projet modifie l'article 264 dans le sens d'une augmentation de l'amende prévue par cet article.

Il y a lieu de se référer à l'observation faite, sous l'article 3, au sujet du caractère pénal des amendes prononcées en matière civile.

Voor het afnemen van de getuigenverhoren een verplichte termijn vooraf te bepalen, zou eerder storend zijn. Allerlei incidenten die niet van partijen afhangen, kunnen immers de afwikkeling, binnen de gestelde termijn, van het verhoor in de weg staan. De ziekte of afwezigheid van een getuige, de toevallige verhindering van de rechter of van de pleiters, als ook de duur van sommige getuigenissen kunnen wettige redenen zijn om het getuigenverhoor op een latere terechtzitting voort te zetten.

Om te vermijden dat de getuigenverhoren te lang worden gerekt, zou men de meest gereede partij kunnen toelaten de zaak opnieuw op de terechtzitting te brengen en aldaar de sluiting van het verhoor aan te vragen, indien dit niet binnen de normale termijn werd gehouden.

Buitendien handhaaft het ontwerp in artikel 16, wat betreft de getuigenverhoren in handelszaken, een regeling waarin geen uiterste termijnen, zoals gesteld in artikel 255 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, voorkomen.

Art. 3.

a) Het nieuw artikel 260 spreekt niet meer van het verlengen, wegens de afstand, van de termijn om de getuigen te dagvaarden. Wel te verstaan kan die termijn verlengd worden overeenkomstig de artikelen 1032bis en 1033 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

b) Volgens het ontwerp wordt in de dagvaarding der getuigen alleen nog melding gemaakt van het voorwerp van het verhoor, met uitsluiting van enig relaas van de feiten waarvan het bewijs wordt bevoelen (nieuw art. 260). Die hervorming lijkt niet geschikt om een einde te maken aan de misbruiken waartoe het ruchtbaar maken van de opgegeven feiten aanleiding zou geven. Werd zij aangenomen, dan zouden partijen, hoe verwerpelijk het procédé ook zij, de getuigen verder officieus op de hoogte kunnen brengen van de feiten waarover zij zullen gehoord worden. Met die eenzijdige mededelingen zou het nadeel veel groter zijn dan met de thans geldende regeling, hetwelk de verdienste heeft de gedagvaarde getuigen kennis te geven van het gehele beschikkend gedeelte van het vonnis waarbij het verhoor bevolen wordt, dit wil zeggen van de feiten waarover het verhoor zowel als van die waarover het tegenverhoor zal gaan.

Door de wet zelf wordt de hervorming bovendien tegengesproken, vermits zij geen toepassing zal vinden, wanneer overeenkomstig het laatste lid van artikel 260 partijen hun getuigen verzoeken zich vrijwillig aan te melden.

c) Het ontwerp gaat niet in op de aanbeveling van het Studiecentrum voor de hervorming van de Staat (*Hervorming van de rechtspleging*, deel I, blz. 239), dat terecht voorgesteld had de mededeling in der minne van getuigen toe te laten zonder vormen en zonder kosten. De Raad van State is van oordeel dat het goed ware dit voorstel tot vereenvoudiging, die de proceskosten zou verminderen, aan te nemen.

Zulke mededeling is algemeen gebruikelijk vóór rechtbanken van koop-handel en vóór de vrederechten. Dank zij de regelen van de balie is de toepassing steeds correct geweest; voor het bewijs er van zijn er nooit moeilijkheden geweest.

d) Volgens het ontwerp moet de dagvaarding aan partij om op het getuigenverhoor aanwezig te zijn, alle getuigen mededelen (art. 261), terwijl die mededeling volgens de huidige regelen in verscheidene akten kan geschieden.

Aan deze hervorming is het bezwaar verbonden dat zij volstrekt verbiedt een nieuwe getuige die in de loop van het geding naar voren zou komen, te horen.

e) De nieuwe tekst van artikel 263 straft met geldboete van 100 frank tot 500 frank de getuige die niet verschijnt of die weigert de eed af te leggen.

Daar echter de geldboeten, gesteld bij het Burgerlijk Wetboek en bij het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, van strafrechtelijke aard zijn (Verbreking, 21 maart 1894, *Pas.*, 1894, I, 22), dienen zij verhoogd te worden met de bij de wet van 5 maart 1952 voorgeschreven decimen.

Door de verhoging met 190 decimen beschikt de rechter over een sanctie die beantwoordt aan de bezorgdheid van de Regering om het bedrag van de geldboete te zien vermeerderen. De voorgestelde wijziging is dus niet gerechtvaardigd. Bovendien zou er aldus geen overeenstemming meer zijn tussen de geldboeten op het niet-verschijnen van getuigen in burgerlijke zaken en de desbetreffende geldboeten in strafzaken.

Art. 4.

a) In artikel 264 van het ontwerp wordt de aldaar gestelde geldboete verhoogd.

Hierbij houde men rekening met de opmerking, onder artikel 3, aangaande het strafrechtelijk karakter der geldboeten uitgesproken in burgerlijke zaken.

b) L'article 267 prévoit que l'enquête pourra être remise « à jour et à heure certains » si les témoins ne peuvent être entendus le même jour.

L'existence d'un délai de rigueur pour l'achèvement de l'enquête est de nature, dans certains cas, à opposer un obstacle insurmontable à l'application de cette disposition, ainsi qu'il a été exposé à propos de l'examen des articles 1 et 2 du projet.

Art. 5.

L'article 268 nouveau rend possible l'audition de tous les parents et alliés.

L'exposé des motifs précise que la modification proposée à l'article 268 « ne porte pas préjudice à l'application de l'article 246 du Code civil » qui empêche les enfants et petits-enfants de témoigner dans les causes où leurs parents sont parties. Il serait opportun que cette précision fût apportée dans le texte lui-même. Il suffirait d'ajouter l'article 268 à ceux dont l'article 249 du Code civil prévoit déjà qu'ils ne seront pas applicables aux décisions en matière de divorce.

Art. 7.

L'article 271 dispose que le juge pourra autoriser le témoin à consulter tous documents utiles à la manifestation de la vérité. Toutefois, l'ancienne prohibition de lire aucun projet écrit y est maintenue.

Le projet établit ainsi une distinction entre les documents dont la consultation par le témoin est licite et ceux dont elle est prohibée.

Parmi les documents susceptibles d'aider le témoin dans sa déposition, il y a lieu de distinguer deux catégories : tout d'abord les projets écrits de témoignage, c'est-à-dire la relation préparée de ce que le témoin sera amené à dire à l'enquête, ensuite les divers documents et pièces ne constituant pas des témoignages écrits mais des éléments de conviction objectifs : documents comptables, plans des lieux, etc.

La prohibition de lire un projet écrit répond au souci d'éviter que le témoin se voie suggérer sa déposition par un tiers ou ait eu tout loisir de préparer et d'apprendre une relation inexacte ou tendancieuse des faits.

En revanche, cette prohibition n'a aucune raison d'être lorsqu'il s'agit de pièces à conviction susceptibles d'être présentées au témoin afin d'éclairer sa déposition et l'ancien article 271 ne prohibait pas la production de pareils documents lors de l'enquête. Le témoin, enseignant-on, pourrait employer des notes si la nature des faits en commandait l'emploi, notamment pour une description d'ordre scientifique (Rép. prat. droit belge, V^o, *Enquête*, n° 138).

Il pourrait cependant s'avérer utile d'autoriser expressément la présentation au témoin de pièces à conviction, à condition que cette notion soit strictement définie. Or, le projet parle simplement de « documents utiles à la manifestation de la vérité », formule fort extensive.

L'exposé des motifs cite, comme exemple, de documents utiles à consulter, des « éléments comptables », le « texte d'un brevet », ou « un plan détaillé des lieux », c'est-à-dire, en fait de véritables pièces à conviction. Mais ne peut-on également considérer comme « documents utiles à la manifestation de la vérité », le rapport écrit élaboré par l'expert, les mentions d'un agenda, des notes prises par le témoin pour fixer ses souvenirs ?

La formule adoptée risque donc, par son caractère trop large, d'amoindrir la notion de « projet écrit » jusqu'à la réduire à son sens le plus restrictif de « texte écrit de déposition, préalablement rédigée, et dont le témoin voudrait donner lecture ». Il est, dès lors, à craindre que la prohibition de lire un projet écrit ne soit plus sérieusement respectée ou, en tout cas, que les nouvelles dispositions ne donnent lieu à des divergences de la jurisprudence.

De plus, le projet ne prévoit pas de quelle manière les documents utiles à la manifestation de la vérité seraient produits à l'enquête. L'autorisation pourrait-elle s'appliquer à des pièces dont le témoin est lui-même porteur, ou à des pièces qui lui sont présentées par les parties, voire aux unes et aux autres ?

Enfin, le droit pour les parties de prendre connaissance des pièces utilisées et d'en discuter le contenu n'est ni organisé, ni même prévu.

L'innovation proposée n'est donc pas souhaitable en la forme où elle est présentée.

b) Volgens artikel 267 kan het verhoor tot « een nadere dag en een nader uur » worden uitgesteld indien de getuigen niet dezelfde dag kunnen gehoord worden.

Het bestaan van een uiterste termijn voor de afwikkeling van het getuigenverhoor kan in sommige gevallen, zoals bij het onderzoek der artikelen 1 en 2 van het ontwerp uiteengezet is, de toepassing van deze bepaling volstrekt verhinderen.

Art. 5.

Met het nieuw artikel 268 wordt het verhoor van alle bloed- en aanverwanten mogelijk.

Volgens de memorie van toelichting doet de in artikel 268 voorgestelde wijziging « geen afbreuk aan de toepassing van artikel 246 van het Burgerlijk Wetboek » dat de kinderen en kleinkinderen belet als getuige op te treden in gedingen waarin hun ouders partij zijn. Zulks zou beter in de tekst zelf vastgelegd worden. Daartoe zou volstaan artikel 268 toe te voegen aan die waarvan artikel 249 van het Burgerlijk Wetboek reeds verklaart dat zij niet toepasselijk zijn op de beslissingen inzake echtscheiding.

Art. 7.

Artikel 271 bepaalt dat de rechter de getuige kan machtigen om inzage te nemen van alle bescheiden die tot openbaring van de waarheid dienstig zijn. Het handhaaft evenwel het vroeger verbod, enig schriftelijk ontwerp voor te lezen.

Het ontwerp van wet maakt aldus een onderscheid tussen de bescheiden waarvan de getuige inzage mag nemen en die waarvoor zulks verboden is.

De bescheiden die de getuige bij het afleggen van zijn verklaringen kunnen helpen, zijn van tweeërlei soort : eerst het schriftelijk ontwerp van getuigenis, dit wil zeggen het voorbereid relaas van hetgeen de getuige op het verhoor zal komen verklaren; vervolgens de diverse stukken en bescheiden die geen schriftelijke getuigenissen zijn, maar objectieve gegevens ter overtuiging : rekeningsstukken, plaatsopnemingen, enz.

Door het voorlezen van een schriftelijk ontwerp te verbieden, wil men vermijden dat de getuige zich zijn verklaringen door een derde laat inblazen of de tijd krijgt om een onjuiste of tendentieuze uiteenzetting van de feiten voor te bereiden en aan te leren.

Zodanig verbod is daarentegen niet verantwoord, wanneer het gaat om overtuigingsstukken die de getuige tot verduidelijking van zijn verklaringen kunnen worden voorgelegd; het vroeger artikel 271 belette ten andere niet zodanige stukken tijdens het verhoor te vertonen. De getuige, aldus leert men, zou zich van nota's mogen bedienen, zo de aard der feiten zulks vereiste, met name voor een wetenschappelijke beschrijving (Rép. prat. droit belge, V^o, *Enquête*, n° 138).

Het zou nochtans nuttig kunnen zijn het overleggen aan getuige van overtuigingsstukken uitdrukkelijk toe te staan, mits dit begrip nauwkeurig omschreven wordt. Het ontwerp spreekt echter eenvoudig van « bescheiden welke tot de openbaring van de waarheid dienstig zijn », een zeer rekbare formule.

Als voorbeelden van bescheiden waarvan de inzage dienstig kan zijn, haalt de memorie van toelichting aan, « boekhoudkundige gegevens », de « tekst van een brevet », of « een omstandige plaatsopneming », in feite dus echte overtuigingsstukken. Kan men echter het schriftelijk bericht van een deskundige, de vermeldingen in een zakboekje, of de aantekeningen van een getuige om zijn herinneringen vast te leggen, ook niet beschouwen als « bescheiden die tot de openbaring van de waarheid dienstig zijn » ?

Met het aannemen van een te ruime formule, loopt men dus gevaar het begrip « schriftelijk ontwerp » zodanig in te krimpen dat het in de meest beperkte betekenis moet worden opgevat als « schriftelijke tekst van een verklaring die vooraf is gesteld en die de getuige zou willen voorlezen ». Het is derhalve te vrezen dat het verbod een schriftelijk ontwerp voor te lezen niet ernstig meer zal nagekomen worden of, in elk geval, dat de nieuwe bepalingen tot een uiteenlopende rechtspraak zullen leiden.

Voorts zegt het ontwerp niet op welke manier de tot openbaring van de waarheid dienstige bescheiden op het getuigenverhoor zullen worden overgelegd. Slaat de machtiging op stukken waarvan de getuige zelf houder is, of op stukken die hem door partijen worden voorgelegd, dan wel op beide ?

Tenslotte is het recht van partijen om van de gebruikte stukken kennis te nemen en over dezer inhoud van gedachten te wisselen niet geregeld, of zelfs niet vermeld.

Derhalve is de voorgestelde innovatie in de vorm waarin zij zich voordoet niet aan te bevelen.

Art. 8.

Au second alinéa de l'article 277, la mention que le témoin pourra se faire délivrer un extrait du procès-verbal « sans frais » est supprimée. Cette suppression paraît peu indiquée. Een effet, les mots visés ne s'appliquent pas seulement aux frais de nature fiscale : ils ont une portée plus générale.

Il y a donc intérêt à maintenir dans le Code de procédure pareille précision.

Art. 12.

Les articles 292 et 293 anciens prévoyaient que l'enquête ou la déposition déclarée nulle par la faute du juge-commissaire serait recommencée à ses frais, tandis que l'enquête déclarée nulle par la faute de l'avoué ou de l'huissier ne serait pas recommencée, la partie n'ayant d'autre recours que la répétition des frais, voire l'assignation en dommages et intérêts.

Le projet abroge l'article 293 et remplace l'article 292 par un texte qui tend à l'unification des dispositions relatives à la nullité de l'enquête en permettant que cette enquête soit recommencée en toute hypothèse.

La règle ancienne, qui interdisait que soit recommencée une enquête déclarée nulle par la faute des officiers ministériels qui représentent les parties, était, de l'avis de Garçonnet et Cezar-Bru (t. II, n° 342), motivée par la crainte que « voyant l'enquête prendre une tournure fâcheuse et voulant se donner le temps de suborner les témoins déjà assignés ou d'en produire de nouveaux, ils n'y commissent quelque erreur intentionnelle afin de pouvoir demander, ensuite, la nullité de l'enquête et la prolonger en la recommençant ».

Quoi qu'il en soit, il y a lieu d'éviter que l'enquête soit renouvelée ou prolongée indûment par la faute ou la négligence des représentants des parties, et le système ancien paraît préférable à celui qui est proposé.

Art. 13.

Le projet abroge l'article 294bis qui dispose en son alinéa 2 que, lorsque le jugement ne sera pas susceptible d'appel, il ne sera point dressé procès-verbal de l'enquête.

Il en résulte qu'un procès-verbal de l'enquête devra être établi dans tous les cas.

Il est pourtant trop rigoureux d'imposer la rédaction d'un procès-verbal lorsque la cause n'est pas susceptible d'appel. Il serait préférable de laisser au juge chargé de tenir l'enquête, le soin d'apprécier si un procès-verbal doit ou non être établi lorsque le jugement n'est pas susceptible d'appel.

Il est en réalité d'usage courant, en ce cas, de ne pas dresser de procès-verbal de l'enquête.

Art. 14.

A s'en référer à l'exposé des motifs, le projet, en modifiant les articles 36, 37 et 39 du Code de procédure civile, a pour but de « mettre ces textes en concordance avec les modifications proposées aux articles 255 et suivants », c'est-à-dire d'uniformiser, à cet égard, les règles de l'enquête tenue devant le juge de paix et celles qui la régissent devant les tribunaux de première instance.

Or, il ne réalise pas complètement cet objet. Ainsi l'article 262 dispose que « les témoins sont entendus séparément, tant en présence qu'en l'absence des parties », et l'article 36 qu'« ils seront entendus séparément, en présence des parties, si elles comparaissent ».

A l'article 262, alinéa 3, on lit d'une part, les mots : « rappel des témoins » tandis qu'à l'article 37, alinéa 2, c'est l'expression « réaudition des témoins » qui est employée.

L'article 36 nouveau qui supprime le système des reproches, ne le remplace pas par le système que l'article 268 nouveau instaure pour les tribunaux de première instance.

Enfin, les articles 252 à 294bis, tels que le projet les modifie, contiennent une série de principes qui sont d'application aussi bien en justice de paix que devant les tribunaux ; les articles 34 à 40 sont, ou bien muets, ou bien conçus autrement que les dispositions correspondantes de ces articles.

Art. 15.

Le projet abroge l'article 40 selon lequel il n'était point dressé de procès-verbal dans les causes de nature à être jugées en dernier ressort.

Il convient de se référer à cet égard aux remarques exprimées à propos de l'article 13 du projet.

Art. 8.

In het tweede lid van artikel 277 vervalt de vermelding dat de getuige zich « zonder kosten » een uittreksel uit het proces-verbaal kan doen afgeven. Deze schrapping lijkt weinig aangewezen. Die woorden immers slaan niet alleen op de kosten van fiscale aard : de betekenis er van is meer algemeen.

Het is derhalve verkieslijk die bepaling in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering te behouden.

Art. 12.

Luidens de vroegere artikelen 292 en 293 werd het getuigenverhoor of het getuigenis dat nietig verklaard werd door de schuld van de rechter-commissaris, op zijn kosten overgedaan, terwijl dit niet het geval was wanneer het verhoor door de schuld van de pleitbezorger of van de deurwaarder nietig verklaard werd : in dit laatste geval stond voor de partij geen ander rechtsmiddel open dan de terugvordering van de kosten, of eventueel de dagvaarding tot schadevergoeding.

Het ontwerp heft artikel 293 op en vervangt artikel 292 door een tekst die strekt tot eenmaking van de bepalingen aangaande de nietigheid van het getuigenverhoor : het laat derhalve toe het verhoor in alle gevallen opnieuw te beginnen.

De vroegere regel welke verbood een getuigenverhoor, nietig verklaard door de schuld van de ministeriële officieren die partijen vertegenwoordigen, te herhalen, was naar de mening van Garçonnet en Cezar-Bru (boek II, n° 342) gemotiveerd door de vrees dat « als die officieren het getuigenverhoor een ongunstig verloop zien nemen en over de nodige tijd wensen te beschikken om de reeds gedagvaarde getuigen om te kopen of om nieuwe getuigen voor te brengen, zij opzettelijk enige onregelmatigheid zouden begaan ten einde daarna de nietigheid van het getuigenverhoor te kunnen vorderen en het verhoor te verlengen door het opnieuw te beginnen ».

Hoe dan ook, men dient te vermijden dat het getuigenverhoor door de schuld of het verzuim van de vertegenwoordigers der partijen opnieuw moet geschieden of ten onrechte wordt verlengd ; de vroegere regeling lijkt boven de nieuwe te verkiezen.

Art. 13.

Het ontwerp heft artikel 294bis op, waarvan het tweede lid bepaalt dat, wanneer tegen het vonnis geen hoger beroep openstaat, geen proces-verbaal van het getuigenverhoor zal worden opgemaakt.

Daaruit volgt dat een proces-verbaal van het verhoor vereist is in alle gevallen.

Toch gaat men te ver als men een proces-verbaal doet opmaken wanneer de zaak niet voor hoger beroep vatbaar is. Het ware verkieslijk de rechter die het verhoor afneemt, te laten oordelen of al dan niet proces-verbaal moet worden opgemaakt, wanneer van het vonnis niet in hoger beroep kan gekomen worden.

Het algemeen gebruik is in dit geval geen proces-verbaal van het getuigenverhoor op te maken.

Art. 14.

De wijzigingen die het ontwerp voor de artikelen 36, 37 en 39 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voorstelt, hebben volgens de memorie van toelichting ten doel « die teksten in overeenstemming te brengen met de wijzigingen voorgesteld voor de artikelen 255 en volgende », met andere woorden, in dit opzicht eenheid te brengen tussen de regelen van het getuigenverhoor vóór de vrederechter en die vóór de rechtbanken van eerste aanleg.

Dit doel verwezenlijken zij evenwel niet volledig. Aldus zegt artikel 262 dat « de getuigen afzonderlijk gehoord worden, hetzij de partijen tegenwoordig zijn of niet », en artikel 36 dat « zij afzonderlijk worden gehoord, in tegenwoordigheid van partijen indien deze verschijnen ».

In artikel 262, derde lid, is er sprake van « de getuigen opnieuw te ontbieden » ; in artikel 37, tweede lid, van « de getuigen opnieuw te horen ».

Het nieuw artikel 36 schaft weliswaar de wraking van getuigen af, maar vervangt het niet door de regeling die het nieuwe artikel 268 voor de rechtbanken van eerste aanleg invoert.

Tenslotte behelzen de artikelen 252 tot 294bis, zóals door het ontwerp gewijzigd, een aantal beginselen die zowel vóór het vrederecht als vóór de rechtbanken van toepassing zijn ; de artikelen 34 tot 40 zwijgen daarover of wijken af van de overeenkomstige bepalingen van die artikelen.

Art. 15.

Het ontwerp heft artikel 40 op, volgens hetwelk geen proces-verbaal werd opgemaakt in zaken waarover in laatste aanleg was gewezen.

Ten deze verwijst de Raad van State naar de opmerkingen die hij bij artikel 13 van het ontwerp heeft gemaakt.

Art. 16.

L'article 432 nouveau prescrit que les enquêtes en matière commerciale ne seront pas soumises aux dispositions des articles 255, 3°, et 255bis relatives au délai de rigueur pour la tenue des enquêtes en matière civile.

Cette disposition n'est point justifiée.

Au demeurant, il y a lieu de se référer ici aux observations qui ont été faites à propos des articles 1 et 2 du projet.

Art. 17.

Le Code civil ne règle les enquêtes en divorce, que dans la mesure où les dispositions générales du Code de procédure civile en matière d'enquête doivent être complétées ou modifiées,

La coexistence de l'article 245 du Code civil et de l'article 262, alinéa 3, du Code de procédure civile s'explique par les circonstances où, en vertu de l'article 2 de la loi du 14 décembre 1935, l'article 245 nouveau a été introduit dans le Code civil. A ce moment, l'article 262, alinéa 3 actuel du Code de procédure civile, n'existait pas encore, la possibilité de confrontation des témoins n'ayant été introduite dans le Code de procédure civile que par l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936 (voir à ce sujet le rapport au Roi, *Pasin.*, p. 219, en note). L'article 245 du Code civil nouveau constituait donc au moment de son introduction dans le Code civil une dérogation aux principes généraux.

Le Conseil d'Etat estime que le présent projet est l'occasion d'harmoniser ces deux matières en abrogeant purement et simplement l'article 245 du Code civil; pareil système serait infiniment meilleur que celui qui consisterait à remplacer cet article par une disposition générale; une disposition particulière qui n'a d'autre objet que de rappeler une disposition générale, applicable de plein droit, sans y déroger, est dépourvue d'utilité.

B. — Des visites des lieux et des expertises.

Le Conseil d'Etat s'est abstenu de faire des observations concernant la forme, aussi bien du texte français que du texte néerlandais.

La chambre était composée de
MM. :

J. SUETENS, *premier président du Conseil d'Etat, président*;
M. SOMERHAUSEN, *conseiller d'Etat*;
G. VAN BUNNEN, *conseiller d'Etat*;
E. VAN DIEVOET, *assesseur de la section de législation*;
Ch. VAN REEPINGHEN, *assesseur de la section de législation*;
G. PIQUET, *greffier adjoint, greffier*.

La concordance entre la version française et la version néerlandaise a été vérifiée sous le contrôle de M. VAN BUNNEN.

Le Greffier,
(s.) G. PIQUET.

Le Président,
(s.) J. SUETENS.

Pour expédition délivrée à M. le Ministre de la Justice.

Le 18 août 1953.

Pour le Greffier du Conseil d'Etat,
le greffier adjoint,

G. PIQUET.

Art. 16.

Volgens het nieuw artikel 432 zijn niet van toepassing op de getuigenverhoren in handelszaken de bepalingen van de artikelen 255, 3°, en 255bis betreffende de uiterste termijn binnen welke de verhoren in burgerlijke zaken moeten afgenomen worden.

Die bepaling is niet verantwoord.

Hier gelden overigens ook de opmerkingen betreffende de artikelen 1 en 2 van het ontwerp.

Art. 17.

Het Burgerlijk Wetboek regelt de getuigenverhoren inzake echtscheiding slechts voor zover de algemene bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor moeten aangevuld of gewijzigd worden.

Het naast elkaar bestaan van artikel 245 van het Burgerlijk Wetboek en van artikel 262, derde lid, van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering is te verklaren door de omstandigheden waaronder, krachtens artikel 2 van de wet van 14 december 1935, het nieuw artikel 245 werd ingevoegd in het Burgerlijk Wetboek. Het huidige artikel 262, derde lid, van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bestond toen nog niet, vermits de mogelijkheid om de getuigen tegenover elkander te stellen eerst door het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936 in laatstvermeld wetboek werd opgenomen (zie daarover het verslag aan de Koning, *Pasin.*, blz. 219, noot). Op het tijdstip van de opneming in het Burgerlijk Wetboek was het nieuw artikel 245 dus een afwijking van de algemene beginselen.

De Raad van State is van oordeel dat het onderhavige ontwerp de gelegenheid biedt om artikel 245 van het Burgerlijk Wetboek zonder meer op te heffen en aldus deze twee materies in overeenstemming te brengen; zulke opheffing zou heel wat beter zijn dan de vervanging van dit artikel door een bepaling, die een kopie is van de algemene bepaling; een bijzondere bepaling die enkel een algemene bepaling die van rechtswege toepasselijk is, in herinnering brengt, zonder er van af te wijken, is overbodig.

B. — Plaatsopneming en onderzoek door deskundigen.

De Raad van State heeft er van afgezien zowel omtrent de Nederlandse als omtrent de Franse tekst, opmerkingen aangaande de vorm te maken.

De kamer was samengesteld uit
de HH. :

J. SUETENS, *eerste-voorzitter van de Raad van State, voorzitter*.
M. SOMERHAUSEN, *raadsheer van State*;
G. VAN BUNNEN, *raadsheer van State*;
E. VAN DIEVOET, *bijzitter van de afdeling wetgeving*;
Ch. VAN REEPINGHEN, *bijzitter van de afdeling wetgeving*;
G. PIQUET, *adjunct-griffier, griffier*.

De overeenstemming tussen de Franse en de Nederlandse tekst werd nagezien onder toezicht van de H. VAN BUNNEN.

De Griffier,
(get.) G. PIQUET.

De Voorzitter,
(get.) J. SUETENS.

Voor uitgifte afgeleverd aan de H. Minister van Justitie.

De 18e augustus 1953.

Voor de Griffier van de Raad van State,
de adjunct-griffier,

PROJET DE LOI

BAUDOUIN, ROI DES BELGES,

A tous, présents et à venir, SALUT.

Sur la proposition de Notre Ministre de la Justice,

NOUS AVONS ARRÊTÉ ET ARRÊTONS :

Notre Ministre de la Justice est chargé de présenter en Notre nom aux Chambres législatives le projet de loi dont la teneur suit :

Article premier.

L'article 255 du Code de procédure civile, modifié par l'article 14 de l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936, est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 255. — Le jugement qui ordonnera la preuve contiendra :

» 1° l'indication de l'objet de l'enquête et les faits à prouver;

» 2° l'indication des lieu, jour et heure où les enquêtes seront tenues en chambre du conseil.

» Toutefois, si les circonstances le justifient, le jugement pourra nommer un juge devant qui les enquêtes seront faites aux lieu, jour et heure, que ce juge fixera à la requête de la partie la plus diligente;

» 3° la fixation du délai endéans lequel l'enquête directe et l'enquête contraire seront respectivement tenues.

» Si les témoins sont trop éloignés, il pourra être ordonné que l'enquête sera faite devant un juge commis par un tribunal désigné à cet effet. »

Art. 2.

Un article 255bis rédigé comme suit est inséré dans le même Code :

« Art. 255bis. — Si une des parties demande prorogation dans le délai fixé pour le parachèvement de l'enquête, le tribunal pourra l'accorder.

» La prorogation sera demandée à l'audience séance tenante si l'enquête est tenue par le tribunal. Si elle est tenue par le juge-commissaire, la demande de prorogation sera renvoyée par celui-ci devant le tribunal à la date qu'il fixera dans son procès-verbal; elle y sera ramenée sans sommation ni avenir. Le tribunal fixera un nouveau et dernier délai endéans lequel l'enquête devra être tenue à peine de nullité. »

WETSONTWERP

BOUDEWIJN, KONING DER BELGEN.

Aan allen, tegenwoordigen en toekomstenden, HEIL.

Op de voordracht van Onze Minister van Justitie,

HEBBEN WIJ BESLOTEN EN BESLUITEN WIJ :

Onze Minister van Justitie is gelast in Onze naam bij de Wetgevende Kamers het ontwerp van wet in te dienen, waarvan de tekst volgt :

Eerste artikel.

Artikel 255 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, gewijzigd bij artikel 14 van het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, wordt door de volgende bepaling vervangen :

« Art. 255. — Het vonnis dat het bewijs beveelt, behelst :

» 1° aanduiding van het voorwerp van het getuigenverhoor en de te bewijzen feiten;

» 2° aanduiding van plaats, dag en uur waarop de getuigenverhoren in de raadkamer zullen geschieden.

» Indien de omstandigheden dit rechtvaardigen kan het vonnis echter een rechter benoemen ten overstaan van wie de verhoren zullen plaats hebben op plaats, dag en uur door deze rechter te bepalen op verzoek van de meest gerede partij;

» 3° bepaling van de termijn binnen welke het verhoor en het tegenverhoor respectievelijk zullen gehouden worden.

» Indien de getuigen te ver verwijderd zijn, kan worden gelast dat het verhoor zal plaats hebben ten overstaan van een rechter die door een daartoe aangeduide rechtbank wordt aangesteld. »

Art. 2.

Een artikel 255bis, luidend als volgt, wordt in hetzelfde Wetboek ingelast :

« Art. 255bis. — Vraagt een van de partijen verlenging binnen de termijn bepaald voor het voleinden van het getuigenverhoor, dan kan de rechtbank die toestaan.

» De verlenging moet staande de terechtzitting worden aangevraagd zo het getuigenverhoor voor de rechtbank plaats grijpt. Zo het gehouden wordt door de rechter-commissaris wordt het verzoek tot verlenging door deze laatste naar de rechtbank verwezen op de datum die hij in zijn proces-verbaal bepaalt; het wordt er voorgebracht zonder aanmaning noch dagbetekening. De rechtbank bepaalt een nieuwe en laatste termijn binnen welke het verhoor moet gehouden worden op straffe van nietigheid. »

Art. 3.

Les articles 260, 261, 262 et 263 du même Code, modifiés par l'article 14 de l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936, sont remplacés par les dispositions suivantes :

« Art. 260. — Les témoins seront assignés au moins trois jours avant l'audition. Ce délai est susceptible des augmentations légales en raison de la distance.

» L'assignation déterminera les lieu, jour et heure où se tiendra l'enquête et indiquera l'objet de celle-ci, sans relation des faits dont la preuve est ordonnée.

» Pourront néanmoins les parties inviter leurs témoins à se présenter volontairement.

» Art. 261. — La partie sera assignée pour être présente à l'enquête, au domicile de son avoué, si elle en a constitué, sinon conformément aux articles 68, 68bis, 69 et 69bis; le tout au moins trois jours avant l'audition; les noms, professions et demeures des témoins à produire contre elle lui seront dénoncés par le même acte; le tout à peine de nullité.

» S'il existe quelque raison impérieuse d'entendre un ou des témoins qui n'ont pu être dénoncés, le tribunal pourra exceptionnellement en autoriser l'audition. L'autorisation sera demandée à l'audience si l'enquête est tenue par le tribunal; si elle est tenue par le juge-commissaire, la demande sera renvoyée par celui-ci devant le tribunal à la date qu'il fixera dans son procès-verbal; elle y sera ramenée sans sommation ni avenir. Le tribunal fixera un nouveau délai endéans lequel le ou les témoins devront être entendus.

» Art. 262. — Les témoins seront entendus séparément, tant en présence qu'en l'absence des parties.

» Chaque témoin, avant d'être entendu, déclarera ses nom, profession, âge et demeure, s'il est parent ou allié de l'une des parties, à quel degré, s'il est serviteur ou domestique de l'une d'elles; il fera serment de dire la vérité; le tout à peine de nullité.

» Par dérogation à l'alinéa premier, le tribunal ou, le cas échéant, le juge-commissaire pourra, au cours des enquêtes, soit d'office, soit à la demande de l'une des parties, confronter ou réentendre les témoins. Il pourra aussi, dans les mêmes conditions, décider, avant le parachèvement de l'enquête contraire, qu'il y a lieu à confrontation ou à réaudition des témoins des deux enquêtes. Il fixera jour et heure à ces fins, à moins qu'il ne puisse y procéder séance tenante.

» Les témoins défaillants seront réassignés à leurs frais.

» Art. 263. — Les témoins assignés et défaillants et ceux qui, sans motif légitime, refusent de prêter serment ou de déposer pourront être condamnés par jugement du tribunal ou, le cas échéant, par ordonnance du juge-commissaire à une amende qui n'excédera pas 100 francs.

» Les témoins défaillants seront réassignés à leurs frais. »

Art. 3.

De artikelen 260, 261, 262 en 263 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij artikel 14 van het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, worden door de volgende bepalingen vervangen :

« Art. 260. — De getuigen worden ten minste drie dagen vóór het verhoor gedagvaard. Deze termijn is voor de wettelijke verlenging uit hoofde van de afstand vatbaar.

» De dagvaarding bepaalt plaats, dag en uur waarop het getuigenverhoor zal plaats hebben en duidt het voorwerp er van aan, zonder relaas van de feiten waarvan het bewijs werd bevolen.

» Partijen kunnen evenwel hun getuigen uitnodigen om zich vrijwillig aan te melden.

» Art. 261. — De partij wordt gedagvaard om aanwezig te zijn op het getuigenverhoor, aan de woonplaats van haar pleitbezorger zo zij er een gesteld heeft, en anders overeenkomstig de artikelen 68, 68bis, 69 en 69bis; een en ander ten minste drie dagen vóór het verhoor; naam, beroep en verblijf van de tegen haar vóór te brengen getuigen worden haar medegedeeld bij één en dezelfde akte; een en ander op straffe van nietigheid.

» Is er een gebiedende reden om een of meer getuigen die niet konden worden medegedeeld te horen, dan kan de rechtbank bij uitzondering machtiging verlenen om ze te horen. De machtiging moet ter terechtzitting worden aangevraagd zo het getuigenverhoor voor de rechtbank plaats grijpt; zo het gehouden wordt door de rechter-commissaris, wordt het verzoek door deze laatste naar de rechtbank verwezen op de datum die hij in zijn proces-verbaal bepaalt; het wordt voorgebracht zonder aanmaning noch dagbetekening. De rechtbank bepaalt een nieuwe termijn binnen welke de getuige of de getuigen moeten gehoord worden.

» Art. 262. — De getuigen worden afzonderlijk gehoord, hetzij de partijen tegenwoordig zijn of niet.

» Alvorens gehoord te worden geeft ieder getuige zijn naam, beroep, leeftijd en verblijf op, zegt of hij bloed- of aanverwant van een van de partijen is, en in welke graad, of hij loon- of huisbediende van een van de partijen is; hij zweert de waarheid te zeggen; een en ander op straffe van nietigheid.

» Bij afwijking van het eerste lid, kan de rechtbank of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris, in de loop van de getuigenverhooren, hetzij ambtshalve, hetzij op verzoek van een van partijen, de getuigen confronteren of opnieuw horen. Ook kan zij, in dezelfde omstandigheden, vóór het voleinden van het tegenverhoor, beslissen dat er gronden zijn om de getuigen uit beide verhooren te confronteren of opnieuw te horen. Zij bepaalt daartoe dag en uur, tenzij zij er op staanden voet kan toe overgaan.

» De niet verschenen getuigen worden op hun kosten opnieuw gedagvaard.

» Art. 263. — De gedagvaarde en niet verschenen getuigen en zij die, zonder wettige reden, weigeren de eed af te leggen of te getuigen kunnen bij vonnis van de rechtbank of, bij voorkomend geval, bij bevelschrift van de rechter-commissaris veroordeeld worden tot een geldboete die 100 frank niet zal te boven gaan.

» De niet verschenen getuigen worden op hun kosten opnieuw gedagvaard. »

Art. 4.

Les articles 264, 265, 266 et 267 du même Code sont remplacés par les dispositions suivantes :

« Art. 264. — Si les témoins réassignés sont encore défaillants, ils seront condamnés, et par corps, à une amende qui n'excèdera pas 200 francs; le tribunal ou, le cas échéant, le juge-commissaire pourra même décerner contre eux un mandat d'amener. »

« Art. 265. — Si le témoin justifie qu'il n'a pu se présenter au jour indiqué, le tribunal ou, le cas échéant, le juge-commissaire le déchargera, après sa déposition, de l'amende et des frais de réassignation. »

« Art. 266. — Si le témoin justifie qu'il est dans l'impossibilité de se présenter au jour indiqué, le tribunal ou, le cas échéant, le juge-commissaire lui accordera un délai suffisant, qui néanmoins ne pourra excéder celui fixé pour l'enquête. Si le témoin est dans l'impossibilité de se déplacer, un juge délégué par le tribunal ou, le cas échéant, le juge-commissaire se transportera pour recevoir la déposition. Si le témoin est éloigné, le tribunal ou, le cas échéant, le juge-commissaire renverra devant le président du tribunal du lieu, qui entendra le témoin ou commettra un juge : le greffier de ce tribunal fera parvenir de suite la minute du procès-verbal au greffe du tribunal où le procès est pendant, sauf à lui à prendre exécutoire pour les frais contre la partie à la requête de qui le témoin aura été entendu. »

« Art. 267. — Si les témoins ne peuvent être entendus le même jour, le tribunal ou, le cas échéant, le juge-commissaire remettra à jour et heure certains; et il ne sera donné nouvelle assignation ni aux témoins, ni à la partie, encore qu'elle n'ait pas comparu. »

Art. 5.

L'article 268 du même Code, modifié par l'article 14 de l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936, est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 268. — L'ascendant, le descendant, l'allié en ligne directe, le conjoint, même divorcé, de l'une des parties ne pourront être assignés ou entendus comme témoins, sauf autorisation expresse donnée par le tribunal dans le jugement, ordonnant l'enquête. Ces témoins pourront, sans encourir la pénalité prévue par l'article 263 du présent Code, s'abstenir de comparaître ou refuser de déposer. »

Art. 6.

L'article 270 du même Code est abrogé.

Art. 4.

De artikelen 264, 265, 266 en 267 van hetzelfde Wetboek worden door de volgende bepalingen vervangen :

« Art. 264. — Indien de opnieuw gedagvaarde getuigen andermaal in gebreke blijven te verschijnen, worden zij, zelfs met lijfswang, veroordeeld tot een geldboete die 200 frank niet zal te boven gaan; de rechtbank of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris kan zelfs tegen hen een bevel tot medebrenging verlenen. »

Art. 265. — Indien de getuige bewijst dat hij zich op de bepaalde dag niet heeft kunnen aanmelden, ontslaat de rechtbank of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris hem, na zijn getuigenis, van de geldboete en van de kosten van herdaging. »

« Art. 266. — Indien de getuige bewijst dat hij zich in de onmogelijkheid bevindt om zich op de bepaalde dag aan te melden, verleent hem de rechtbank of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris een voldoende termijn, die evenwel de voor het getuigenverhoor bepaalde termijn niet mag te boven gaan. Indien de getuige zich in de onmogelijkheid bevindt om zich te verplaatsen, begeeft een door de rechtbank afgevaardigd rechter of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris zich naar hem toe om het getuigenis af te nemen. Indien de getuige ver verwijderd is verwijst de rechtbank of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris de zaak naar de voorzitter van de rechtbank ter plaats, die de getuige onderhoort of een rechter aanstelt : de griffier van die rechtbank doet onmiddellijk de minuut van het proces-verbaal toekomen aan de griffie van de rechtbank waar het proces hangende is, met dien verstande dat hij een bevel tot tenuitvoerlegging kan verlenen voor de kosten tegen de partij op wier verzoek de getuige werd gehoord. »

« Art. 267. — Indien de getuigen niet dezelfde dag kunnen worden gehoord, stelt de rechtbank of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris het verhoor tot een nadere dag en een nader uur uit; en geen nieuwe dagvaarding wordt gedaan noch aan de getuigen, noch aan de partij, zelfs indien deze laatste niet verschenen is. »

Art. 5.

Artikel 268 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij artikel 14 van het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, wordt door de volgende bepaling vervangen :

« Art. 268. — Bloedverwanten in de opgaande linie, in de nederdalende linie, aanverwanten in de rechte linie, de echtgenoot, zelfs uit de echt gescheiden, van een der partijen kunnen niet als getuige worden gedagvaard of gehoord, behoudens uitdrukkelijke machtiging door de rechtbank gegeven in het vonnis waarbij het getuigenverhoor bevolen werd. Die getuigen kunnen, zonder de bij artikel 263 van dit Wetboek bepaalde boete op te lopen, zich er van onthouden te verschijnen of weigeren te getuigen. »

Art. 6.

Artikel 270 van hetzelfde Wetboek wordt opgeheven.

Art. 7.

Les articles 271, 273, 274, 275 et 276 du même Code sont remplacés par les dispositions suivantes :

« Art. 271. — Le témoin déposera sans qu'il lui soit permis de lire aucun projet écrit. Le cas échéant le juge pourra, après en avoir pris connaissance, l'autoriser à consulter tous documents utiles à la manifestation de la vérité.

» La déposition du témoin sera consignée dans le procès-verbal; elle lui sera lue et il lui sera demandé s'il y persiste; le tout à peine de nullité. Il lui sera demandé aussi s'il requiert taxe.

» Chaque déposition pourra être recueillie, en outre, par des sténographes agréés par le tribunal, à la diligence de l'une ou de l'autre partie et à ses frais.

» Art. 273. — Le président ou, le cas échéant, le juge commis, soit d'office, soit sur la réquisition de l'une des parties interrogera le témoin sur son degré de parenté ou d'alliance avec l'une des parties ainsi que sur les faits qui lui sont personnels et qui sont de nature à influencer sa déposition.

» Il pourra faire au témoin les interpellations qu'il jugera convenables pour éclaircir sa déposition.

» Le témoin pourra demander acte des imputations fausses et dommageables que la partie aurait portées contre lui.

» Art. 274. — La déposition du témoin, ainsi que les changements et additions qu'il pourra y faire, seront signés par lui, le président ou, le cas échéant, le juge-commissaire et le greffier; si le témoin ne veut ou ne peut signer, il en sera fait mention; le tout à peine de nullité. Il sera fait mention de la taxe s'il la requiert, ou de son refus.

» Art. 275. — Les procès-verbaux feront mention de l'observation des formalités prescrites par les articles 261, 262, 269, 271, 272, 273 et 274 ci-dessus : ils seront signés à la fin par le président ou, le cas échéant, le juge-commissaire et par le greffier, et par les parties si elles le veulent ou le peuvent; en cas de refus, il en sera fait mention; le tout à peine de nullité.

» Art. 276. — La partie ne pourra ni interrompre le témoin dans sa déposition, ni lui faire aucune interpellation directe, mais sera tenue de s'adresser au président ou, le cas échéant, au juge-commissaire, à peine de 100 francs d'amende, et même d'exclusion en cas de récidive; ce qui sera prononcé par le tribunal ou, le cas échéant, par le juge-commissaire. »

Art. 8.

L'article 277 du même Code, modifié par l'article 14 de l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936 est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 277. — Si le témoin requiert taxe, elle sera faite par le président ou, le cas échéant, le juge-commissaire sur la copie de l'assignation, et elle vaudra exécutoire : le président ou, le cas échéant, le juge-commissaire fera mention de la taxe sur son procès-verbal.

Art. 7.

De artikelen 271, 273, 274, 275 en 276 van hetzelfde Wetboek worden door de volgende bepalingen vervangen :

« Art. 271. — De getuige legt zijn getuigenis af zonder enig schriftelijk ontwerp te mogen aflezen. Bij voorkomend geval kan de rechter, na er inzage van te hebben genomen, de getuige er toe machtigen alle bescheiden, welke tot openbaring van de waarheid dienstig zijn, te raadplegen.

» Zijn getuigenis wordt in het proces-verbaal vermeld; het wordt hem voorgelezen en hem wordt gevraagd of hij er bij volhardt; een en ander op straffe van nietigheid. Ook wordt hem gevraagd of hij getuigengeld vordert.

» Elk getuigenis kan daarenboven door stenografen door de rechtbank aangenomen, worden opgenomen, ten verzoeken van de ene of de andere partij en op haar kosten.

» Art. 273. — De voorzitter of, bij voorkomend geval, de aangestelde rechter ondervraagt hetzij ambtshalve, hetzij ten verzoeken van een van partijen de getuige over zijn graad van bloed- of aanverwantschap met een van partijen alsmede over de feiten die hem persoonlijk betreffen en die zijn getuigenis zouden kunnen beïnvloeden.

» Hij kan aan de getuige al de vragen stellen die hij gepast acht om zijn getuigenis toe te lichten.

» De getuige kan akte vragen van de valse en schadelijke aantijgingen die de partij tegen hem zou hebben uitgebracht.

» Art. 274. — De verklaring van de getuige, alsmede de wijzigingen en de toevoegingen die hij er aan mocht toevoegen, worden door hem, de voorzitter, of bij voorkomend geval, de rechter-commissaris en de griffier getekend; indien de getuige niet wil tekenen of daartoe niet bij machte is, wordt daarvan melding gemaakt; een en ander op straffe van nietigheid. Van het getuigengeld, indien hij er vordert, of van zijn weigering, wordt melding gemaakt.

» Art. 275. — De processen-verbaal maken melding van het naleven der formaliteiten, voorgeschreven door de vorenstaande artikelen 261, 262, 269, 271, 272, 273 en 274 : aan het einde worden zij getekend door de voorzitter of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris en door de griffier, en door de partijen indien zij het willen of daartoe bij machte zijn; in geval van weigering wordt er van melding gemaakt; een en ander op straffe van nietigheid.

» Art. 276. — De partij mag de getuige tijdens zijn getuigenis niet in de rede vallen, noch hem rechtstreeks aanspreken, maar is er toe gehouden zich tot de voorzitter of, bij voorkomend geval, tot de rechter-commissaris te wenden op straffe van 100 frank geldboete en zelfs van uitsluiting in geval van herhaling; hetgeen door de rechtbank of, bij voorkomend geval, door de rechter-commissaris wordt uitgesproken. »

Art. 8.

Artikel 277 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij artikel 14 van het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, wordt door de volgende bepaling vervangen :

« Art. 277. — Indien de getuige getuigengeld vordert, wordt het door de voorzitter of, bij voorkomend geval, door de rechter-commissaris op het afschrift van de dagvaarding begroot en geldt de begroting als bevel tot tenuitvoerlegging : de voorzitter of, bij voorkomend geval, de rechter-commissaris maakt van de begroting melding in zijn proces-verbaal.

» Si le témoin a comparu sans assignation, il pourra se faire délivrer, séance tenante et sans frais, par le greffier, un extrait du procès-verbal constatant la taxe. Cet extrait vaudra exécutoire. »

Art. 9.

Les articles 278, 279, 280, 282, 283 et 284 du même Code sont abrogés.

Art. 10.

L'article 285 du même Code est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 285. — Les mineurs âgés de moins de 15 ans révolus pourront être entendus sans prestation de serment, sauf à avoir à leurs déclarations tel égard que de raison. »

Art. 11.

Les articles 287, 288, 289, 290 et 291 du même Code sont abrogés.

Art. 12.

L'article 292 du même Code est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 292. — L'enquête ou la déposition déclarée nulle sera recommencée. Les frais de la nouvelle enquête ou de la nouvelle audition seront mis à charge de la partie, du juge, de l'avoué ou de l'huissier par la faute de qui cette nullité a été provoquée.

» Les délais de la nouvelle enquête ou de la nouvelle audition courent du jour de la signification du jugement qui l'aura ordonnée; la partie pourra faire entendre les mêmes témoins; et si quelques-uns ne peuvent être entendus, les juges auront tel égard que de raison aux dépositions par eux faites dans la première enquête. »

Art. 13.

Les articles 293 et 294bis du même Code sont abrogés.

Art. 14.

Les articles 36, 37, modifiés par l'article premier de l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936, et 39 du même Code sont remplacés par les dispositions suivantes :

« Art. 36. — Les témoins seront entendus séparément, tant en présence qu'en l'absence des parties.

» Art. 37. — Les parties n'interrompent point les témoins : après la déposition, le juge pourra, sur la réquisition des parties et même d'office, faire aux témoins les interpellations convenables.

» Indien de getuige zonder dagvaarding is verschenen, kan hij zich op staanden voet, en zonder kosten, door de griffier een uittreksel uit het proces-verbaal doen afleveren, dat van de begroting doet blijken. Dit uittreksel geldt als bevel tot tenuitvoerlegging. »

Art. 9.

De artikelen 278, 279, 280, 282, 283 en 284 van hetzelfde Wetboek worden opgeheven.

Art. 10.

Artikel 285 van hetzelfde Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen :

« Art. 285. — De minderjarigen beneden de leeftijd van volle 15 jaar mogen worden gehoord zonder aflegging van de eed, met dien verstande dat hun verklaringen in aanmerking worden genomen als naar behoren. »

Art. 11.

De artikelen 287, 288, 289, 290 en 291 van hetzelfde Wetboek worden opgeheven.

Art. 12.

Artikel 292 van hetzelfde Wetboek wordt door de volgende bepaling vervangen :

« Art. 292. — Het getuigenverhoor of het getuigenis dat nietig is verklaard wordt herbegonnen. De kosten van het nieuw getuigenverhoor of van de nieuwe ondervraging der getuigen worden aangerekend aan de partij, aan de rechter, aan de pleitbezorger of aan de deurwaarder welke schuld heeft aan die nietigheid.

» De termijnen van het nieuw getuigenverhoor of van de nieuwe ondervraging gaan in met de dag van de betekening van het vonnis waarbij het werd bevolen; de partij kan dezelfde getuigen doen horen; en indien enkelen onder hen niet kunnen worden gehoord, houden de rechters rekening als naar behoren met de verklaringen die door hen tijdens het eerste getuigenverhoor werden afgelegd. »

Art. 13.

De artikelen 293 en 294bis van hetzelfde Wetboek worden opgeheven.

Art. 14.

Artikel 36, artikel 37, zoals zij werden gewijzigd bij het eerste artikel van het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, en artikel 39 van hetzelfde Wetboek worden door de volgende bepalingen vervangen :

« Art. 36. — De getuigen worden afzonderlijk gehoord, hetzij de partijen tegenwoordig zijn of niet.

» Art. 37. — De partijen vallen de getuigen niet in de rede; de rechter kan, ten verzoeken van de partijen, en zelfs ambtshalve, aan de getuigen, na het afleggen van hun getuigenis zodanige vragen stellen als hij het passend oordeelt.

» Le juge pourra, au cours des enquêtes, soit d'office, soit à la demande de l'une des parties, confronter ou réentendre les témoins. Il pourra aussi, dans les mêmes conditions, décider avant le parachèvement de l'enquête contraire, qu'il y a lieu à confrontation ou à réaudition des témoins des deux enquêtes.

» Il fixera jour et heure pour la confrontation ou la réaudition, à moins qu'il ne puisse y procéder séance tenante.

» Art. 39. — Le greffier dressera procès-verbal de l'audition des témoins; cet acte contiendra leurs nom, âge, profession et demeure, leur serment de dire la vérité, leur déclaration s'ils sont parents, alliés, serviteurs ou domestiques des parties. Lecture de ce procès-verbal sera faite à chaque témoin pour la partie qui le concerne; il signera sa déposition, ou mention sera faite qu'il ne sait ou ne peut signer. Le procès-verbal sera, en outre, signé par le juge et le greffier. Il sera procédé immédiatement au jugement, ou au plus tard à la première audience. »

Art. 15.

L'article 40 du même Code est abrogé.

Art. 16.

L'article 432 du même Code, modifié par l'article 20 de l'arrêté royal n° 300 du 30 mars 1936, est remplacé par la disposition suivante :

« Art. 432. — Les dispositions du 3° de l'article 255 et de l'article 255bis du présent Code ne sont pas applicables aux enquêtes en matière commerciale. »

Art. 17.

L'article 245 du Code civil, modifié par l'article 2 de la loi du 14 décembre 1935, est abrogé.

Mise en vigueur.

Art. 18.

La présente loi entre en vigueur un mois après sa publication au *Moniteur belge*.

Toutefois, les dispositions relatives aux délais ne s'appliqueront pas aux délais en cours à cette date.

Donné à Bruxelles, le 26 juin 1956.

» De rechter kan, in de loop van de getuigenverhooren, hetzij ambtshalve, hetzij op verzoek van een van partijen, de getuigen confronteren of opnieuw horen. Ook kan hij, in dezelfde omstandigheden, vóór het voleinden van het tegenverhoor, beslissen dat er gronden zijn om de getuigen uit beide verhooren te confronteren of opnieuw te horen.

» Hij bepaalt dag en uur voor de confrontatie of het nieuwe verhoor, tenzij hij er op staanden voet kan toe overgaan.

» Art. 39. — De griffier maakt proces-verbaal op van de ondervraging der getuigen; deze akte bevat hun naam, leeftijd, beroep, en verblijf, hun eed de waarheid te zeggen, hun verklaring of ze bloedverwanten, aanverwanten, loon- of huisbedienden van partijen zijn. Dit proces-verbaal wordt aan ieder getuige voorgelezen voor het gedeelte dat hem betreft; hij ondertekent zijn verklaring, of er wordt melding van gemaakt dat hij niet kan tekenen of daartoe niet bij machte is. Het proces-verbaal wordt bovendien ondertekend door de rechter en de griffier. Onmiddellijk of uiterlijk op de eerstvolgende terechtzitting wordt het vonnis verleend. »

Art. 15.

Artikel 40 van hetzelfde Wetboek wordt opgeheven.

Art. 16.

Artikel 432 van hetzelfde Wetboek, gewijzigd bij artikel 20 van het koninklijk besluit n° 300 van 30 maart 1936, wordt door de volgende bepaling vervangen :

« Art. 432. — Het bepaalde in het 3° van artikel 255 en in artikel 255bis van onderhavig Wetboek is op de getuigenverhooren in handelszaken niet van toepassing. »

Art. 17.

Artikel 245 van het Burgerlijk Wetboek, gewijzigd bij artikel 2 van de wet van 14 december 1935 wordt opgeheven.

Inwerkingtreding.

Art. 18.

Deze wet treedt in werking één maand nadat ze in het *Belgisch Staatsblad* is bekendgemaakt.

De bepalingen betreffende de termijnen zullen evenwel niet van toepassing zijn op de op die datum lopende termijnen.

Gegeven te Brussel, 26 juni 1956.

BAUDOUIN.

PAR LE ROI :

Le Ministre de la Justice,

VAN KONINGSWEGE :

De Minister van Justitie,

A. LILAR.